

ESKİ MEZOPOTAMYA KAYNAKLARINDA KENT AĞITLARI

City Laments in Ancient Mesopotamian Sources

Kübra KARAKÖZ*

ÖZ: Eski Mezopotamya kent ağıtları, Eski Yakınoğu dışında benzeri olmayan, kendine özgü bir türdür. Tarihsel retorik metinler olarak nitelendirilebilecek bu ağıtlarda bahsedilen yıkımlar, edebi bir kurgu değil, gerçektir. Metinler kentin işgalden kurtulmasından sonra yazdırılmıştır. Kent ağıtları, tanrılar tarafından verilen yıkım kararı, meydana gelen yıkımın tasviri ve ardından şehri yeniden kurarak eski düzenine geri döndüren kahraman kralı konu alır. İki ana bölümden oluşan bu metinlerin ilk kısmı, kentlerin yıkım kararı ve karar sonunda ortaya çıkan fiziksel ve metafiziksel yıkıma odaklanmıştır. Kentlerin kutsal alanları da dâhil olmak birçok yapısı tahrip edilmiş, kentin ekonomik dinamiğini sağlayan tarım ve hayvancılıkla ilgili ilişkiler de yerle bir edilerek kent nüfusu yok edilmiştir. Bu bölümde ayrıca ilahi terk motifi işlenmiştir. Teolojik açıdan kentleri kuran ve yöneten tanrılar, yıkımla beraber şehri terk etmiş ve enkaza bakarak ağıt yakmışlardır. İkinci kısım, restorasyon sürecini ele alır. Tanrılar tarafından seçilen kurtarıcı kral, şehri yeniden eski günlerine kavuşturmakla övünmektedir. Bu bölümde, kralın kahramanlıkları, kentlerin yenilenme süreci, şehri terk eden tanrıların geri döndürülmesi anlatılır. Aynı zamanda kralın kendi propagandasını da içeren bu bölüm, ekonomik, sosyal, siyasi ve teolojik bir yıkımın ardından kentin yeniden kuruluşunu konu alan sosyo-politik propaganda metinleri olarak değerlendirilebilir. Çalışma Eski Mezopotamya'daki Uruk, Ur, Nippur, Eridu ve Kiş kentlerini konu alan kent ağıtlarının, sosyo-politik değerlendirmesini konu almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent ağıtları, ilahi terk, Sumer ve Ur Ağıtı, Uruk Ağıtı

ABSTRACT: Ancient Mesopotamian city laments are a unique genre, unique outside the Ancient Near East. The destruction described in these laments, which can be characterised as historical rhetorical texts, is not a literary fiction but a fact. The texts were dictated after the liberation of the city from occupation. The city laments are about the decision of the gods to destroy the city, the description of the destruction, and then the heroic king who rebuilt the city and returned it to its former order. The first part of these texts, consisting of two main sections, focuses on the decision to destroy the cities and the physical and metaphysical destruction that resulted from this decision. Many structures of the cities, including their

* Dr., İstanbul, karakozkubraa@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3624-0332

sanctuaries, were destroyed, agriculture and animal labour establishments, which provided the economic dynamics of the city, were razed to the ground, and the population of the city was also destroyed. This chapter also deals with the motif of divine abandonment. From a theological point of view, the gods who founded and ruled the cities abandoned the city with the destruction and lamented over the wreckage. The second part deals with the restoration process. The saviour king, chosen by the gods, boasts of restoring the city to its former glory. In this part, the heroic deeds of the king, the process of renewal of the cities, and the return of the gods who left the city are described. This chapter, which also contains the king's own propaganda, can be considered as socio-political propaganda texts about the reestablishment of the city after an economic, social, political and theological destruction. The study focuses on the socio-political evaluation of the city laments about the cities of Uruk, Ur, Nippur, Eridu and Kish in Ancient Mesopotamia.

Keywords: City laments, divine abandonment, Sumer and Ur laments, Laments for Uruk

Cite as / Atf: KARAKÖZ, K. (2024). Eski Mezopotamya Kaynaklarında Kent Ağrıları. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 14(28), 201-235. <https://doi.org/10.33207/trkede.1462546>

Yayın Tarihi	31 Temmuz 2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
Date of Publication	31 July 2024
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External

Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes
Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Acı, evrensel bir insan deneyimidir. Acı hissi, fiziksel ya da sözlü yöntemler başta olmak üzere çeşitli yollarla ifade edilebilmektedir. Bu yollardan biri, ağıttır. Ağıt, bireysel ve toplumsal açıdan, acının dışı vurum kanallarından biri, yas retoriğidir (Wilce, 2005: 60-62). Yas, sevilen bir kişinin, ülkenin, özgürlüğün ve idealin gibi kişinin hayatında önemli olan soyutlamaların kaybına verilen tepkidir (Freud, 1917: 243). Yas, ağıtın dilsel ve müzikal değerleriyle ifade edilmektedir. Ağıtlar aracılığıyla yas süreci, bireysel duyguların ve ifadelerin kolektif formlara dönüşmesini sağlamakta ve birey ile toplum arasında dinamik bir etkileşim kurmaktadır (Tolbert, 2008: 147-148).

Türkçede ağıt hem mecazi hem de gerçek anlamda kullanılan bir kelimedir. Mecazi anlamla ağıt, acı veren, etkileyen ve keskin gibi anlamlara gelen ağu/ağı kelimesinden türemiştir (Damacı, 1952: 509-510). Diğer bir anlamı bozmak olan ağı'dan ağlamak fiili de türemiştir (Artun, 2009: 53). Ağıt mecazi anlamlarıyla ağlamak, bozmak ve acı demektir. Ağı, gerçek anlamıyla da fizyolojik görevleri bozan, miktarına göre canlıyı öldürebilen madde, zehir demektir (Nomer ve Sevgi, 2023: 110).

Ağıtın temel konusu ölüm ve yok oluşturma (Artun, 2009: 53). Ölüm, her toplumun kendi gelenek ve değerlerince anlam yüklediği bir gerçektir. Ölüm, dün ve bugün arasındaki kopuşun en temel ve ilksel halidir (Delnero, 2020: 31-32). Ölümün genel tanımı, canlı bir varlığın kendini yenileme yeteneğini kaybetmesi ve bedensel işlevinin sonlanmasıdır (Jung, 1997: 120-

121). Hayatın telafisi yoktur, bu nihai son gerçeği ve gerçeğin süresizliği ancak bir kùltte ifade edildiğinde biçim alabilirdi. Dolayısıyla her anma, ağıt ve yas bir nevi bireysel ya da sosyal kayıpların ardındaki toplumsal bir dayanışmadır.

Ağıt, geçmişten günümüze, dünyanın hemen her yerinde olan sözlü ya da yazılı geleneğin bir parçası, geçmişin nostaljisidir. Ağıtlar, toplumun kolektif anılarını oluşmasını ve sürdürmesinin temel noktalarındandır. Ağıtlar, acıları kanalize etmekte ve yas süreciyle hüznü hafifletmektedir. Ağıtlar, duyguların söz ve bedenle aktarılmasına olanak sağlamaktadır. Ağıt, ses ile beden ve benlik ile öteki arasındaki bağlantıyı kurar. Bireysel yası bir soyutlama haline getirerek ifadesi zor duygusal acıyı öznel arası aktarılmasını kolaylaştırır, bu toplumsal bir deneyimin ürünüdür (Tolbert, 2008: 148). Ağıt, duyguları hafifletmektedir. Dolayısıyla ağıtlar ve yaslar toplumun hafızasında geçmişin önemli unsurlarını canlı tutmaktaydı (Delnero, 2020: 31-32).

Tarih boyunca, birini ya da bir değerini kaybeden insanların psikolojik reaksiyonları, zamanla sistemleşerek toplum hafızasında yer edinmiş, yenilenmiş ve nesillere aktarılmıştır (Bell, 1992: 33-35). Ağıtlar, toplumsal hafızanın bir ürünüdür (Artun, 2009: 52-53). Ağıtlar, birey ya da toplumun duygularının ritüelleşmiş bir dışavurumudur. Ağıtların ritüelleşmesi zamanla geleneksel bir model alması, ardından sözlü gelenekle nesilden nesle aktarılması; kültürel ve sosyal açıdan toplumda yer edinmesiyle mümkün olmuştur. Bu nedenle ağıtlarda toplumun norm ve değerleri, saygı, bağlılık ve sevgi sıklıkla vurgulanmaktadır.

Ağıtlar, doğrudan duygulara hitap etmektedir. Duygular, toplumsal trajediler, ağıtlar yoluyla anlamlandırılır ve yenilenerek ritüel haline gelirdi (Bell, 1992: 43-44). Ritüelleşme, toplumun olağan düzeninin ürünüdür ve bu açıdan ağıtlar düzenin korunmasına yardımcı olmaktadır. Tolbert'e göre, ağıtların, kendi başına ağlama referansının ötesinde bir öneme sahip olduğunu ve bazı sosyal temeller hakkında, duygusal olarak motive edilen somutlaşmış bir doğası bulunmaktaydı (Tolbert, 2008: 156-157).

Ağıtlardaki biçim ve içerik arasındaki sürekli diyalektik, kolektif inancın yalnızca sosyal alanda somutlaştırılabilmesidir. Biçim ve içerik arasındaki aracılık, toplumsal alanda gerçekleşir ve dolayısıyla bireysel ve kolektif deneyim arasındaki aracıyı daha geniş anlamda yansıtmaktadır (Tolbert, 2008: 156-157). Kişisel travmanın ifadesi grubun üzüntü ve acı

deneyimlerine hitap etmesi, ağıtı kolektifleştirir (Tolbert, 2008: 156). Ağıt, kayıpların yaşamdaki yankısının kavramsallaştırma yoludur. Bazı kültürlerde yas, bireysel bir tepki değildir. Yas ve ağıt yakma, topluluk üzerinde etkili yerel, ulusal ve uluslararası trajedilerdir (Delnero, 2020: 8-9).

Ağıtlarda fiziksel ve sembolik acının yanı sıra sosyal sıkıntılar ve ilahi onaysızlık temaları da yer alır (Kruger, 2012: 396). Ağıtlarda, düzenin önemi vurgulanır, bu kültürel belleği korumaktadır. Fakat ağıtlarda aynı zamanda felaket senaryoları ile düzensizlikten oluşabilecek kaotik durumlar da yer almaktadır ve ağıtlar bu iki temayı aynı anda içermektedir. Dolayısıyla ağıtlar, çok katmanlı bir türdür. Ağıtlar, epik, lirik ve ritüel şiir arasındadır. İfade ettikleri duyguların gücü, ağıtları lirik şiirin bir parçası haline getirmektedir. Ağıtlar işlevsel olarak ritüele, içerdikleri anlatılarla da mitoslara yakındır. Fakat ağıtların gerçeklikle olan ilişkisi onları mitostan ayırmaktadır (Propp, 1984: 32-33).

Feld'e göre, ağıtlar, sosyal bağlamda geçiş ve yenilenmeyle ilişkilidir. Bir süreci ve aşamayı aktarmaktadır. Gerçekliğin öznel değerlendirilmesi olarak ağıtlardaki genel form ve bireysel yaratıcılık arasındaki etkileşim, ağıtları sosyo-tarihsel bir sınıflandırmaya tabii tutmaktadır (Feld, 1990: 241-242).

Ağıtlar, ulusal ve uluslararası trajik olaylara kolektif bir tepkidir. Bu ritüeller vasıtasıyla toplum, trajedinin acısını ve yasını ifade ederken aynı zamanda kolektifin değer ve normlarını da işlevselleştirir. Ağıtlarda kaos ve yıkım vurgulanırken trajedinin karmaşık doğasından insanlık zaman içerisinde faydalanmıştır.

1. Eski Mezopotamya'da Ağıtlar

Mezopotamya'da ağıt, önemli kült faaliyetlerindedir. Tanrılar ile insanlar arasındaki ilişkinin yer aldığı bir türdür. Tanrıların her an insanların aleyhinde karar verebilecek güç ve konumu, bilinmeyen iradeleri ve insanların bu iradeye bağımlılığı gibi olasılıklar, insanlar tarafından ağıtlar, dualar ve diğer eylemsel-söylemsel yöntemlerle engellenmeye çalışılmıştır (Samet, 2014: 3-5). Dolayısıyla felakete maruz kalmamak ya da felaketi ön görmek amacıyla, tek yönlü bir iletişim şekli olan ağıtlar ve dualar belirli aralıklarla yapılmıştır.

Eski Mezopotamya'da ağıtlar, zengin bir literatüre sahiptir. Ağıtlar, bireysel ve toplumsal olarak ikiye ayrılır. Ölümün bir erginleme olarak kabul edildiği inanç sisteminde sevilen kimselerin ardından yakılan bireysel ağıtlar, insanın duygu dünyasına ışık tutmaktaydı. Bireysel ağıtlar, tıpkı

dualar gibi kişinin kendi menfaati doğrultusunda çeşitli konular aracılığıyla tanrılarla iletişim kurma girişimidir. Bir de toplumsal ağıtlar bulunmaktadır. Toplumsal ağıtlarda, toplumsal bir trajedi, felaket, eskatoloji, ayrıca toplum için önemli sayılan kişi, kahraman, kent ve ülkenin kaybı gibi konular yer almaktadır.

Kent ağıtları, toplumsal ağıtlardandır (Black, 2004: 127-128). Eski Yakınoğu dışında benzeri yoktur. Dünya’da, kentlere ve tapınaklara yönelik ağıt türünün nadirliği, bu ağıtların geliştii bölgedeki tarihsel koşullara bağlı doğmasından kaynaklanmaktadır. Ağıtların ortaya çıkmasında, kendilerine özgü tarihsel-siyasi koşullar, adandıkları krallığın çöküşünden sonra mümkün olmuştur. Kentler, krallıklar, toplum, düzen, sosyal hiyerarşi ve kentlerin kurucu tanrılarını ontolojik bir bağlantı içindedir. Tanrıların ritüelleri, duaları ve törenleri için toplumun var olması; toplumun var olması için kentin-krallığın var olması; krallık ve kentin devamlılığı içinde ekonomik, siyasi, sosyal ve dinsel bağın istikrarlı olması gerekmektedir. Bu açıdan, kentte meydana gelen herhangi bir kırılma, toplum, din ve siyasi yönetimi etkilemekteydi. Kentin yıkılması demek, sosyal hiyerarşi, ekonomik ve dinsel kurumun da yıkılması anlamına gelmekteydi (Samet, 2014: 2).

Eski Mezopotamya çivi yazılı belgelerinde, ağıtla ilişkili sayıca kelime vardır. Akadca, şarāhu- ağıt ve ağıt yakmak anlamına gelmektedir (Arbøll, 2020: 343). Ağıtla bağlantılı olarak sapādu- yas tutmak, göğsü dövmek; bakū- ağlamak; damāmu- yas tutmak; tānīhu- sıkıntılı olmak, iç çekmek ve şubāta şarātu-, birinin elbisesini yırtmak anlamına gelmektedir (Steinert, 2020: 432). Bu kelimelere ek olarak Akadca tazzimtu- ağıt ve şikāyet anlamına gelmektedir (Bachvarova, 2008: 24). Nazāmu- ise inilti fiilinden türemekle beraber bir ağırlı sancılı bir süreci ifade eden melodik ritim, ağıttır (Bachvarova 2008: 24). Ağıt yakan rahiplerin isimleri çeşitli olmakla beraber metinlerde en sık rastlanılanlardan biri kalū-dur. Kalū ağıtlarda, kült ağıtlarında görevli olan rahiplerdir (Arbøll, 2020: 7).

Sumerce ağıt anlamına gelen kelimeler anir-, du-, ersua-, ilu-, şirsağ- ve ururu-‘dur (e-PSD).¹ Ağlamak, çığlık atmak, gürültü yapmak anlamlarına gelen akkil-, ağlamak; inlemek, feryat etmek anlamına gelen aya- ve kuşum- ise metinlerde sıklıkla geçen kelimelerdendir (e-PSD). Sumer metinlerinde, ağıt törenlerini yönetmek, ağıtları okumak ve tüm süreci yönetmekle görevli

¹ <https://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>.

olan rahiplere gala- denilmekte iken rahibelere ise ušela- denilmektedir (Halloran, 2006: 31). Ađıt rahiplerinin başı ise galamah-‘tır.

Si-dù Ebla metinlerinde geçen ağıt anlamına gelen kelimedir (Frahm, 2010: 175). Ebla metinlerinde, Si-dù’dan sorumlu olan, ağıt yapmakla görevlendirilen rahiplere Kalûm- adı verilmektedir (Ziegler, 2011: 296). Kalûm, Sumerdeki gala rahipleriyle aynı görev ve sorumluluğa sahiptir. Kalûm ve gala’nın Asurca karşılığı kalamāhu-‘dur (CAD, K, 66).² Ağıt rahiplerinin, ağıt türlerine göre değiştiği bilinmekle beraber her tanrının ayrı birer ağıt rahibi bulunmaktaydı (CAD, K, 93). Kalû- kullanımı Eski ve Orta Asur Dönemine tarihlenmektedir. Yeni Asur Dönemi belgelerinde karşılaşılmakla beraber ağıt rahiplerine daha çok rab kale- adı verilmektedir. Kelime, ağıt rahibinin başı anlamına gelmektedir (CAD, R, 6). Kalûtu- ise kalû rahiplerinin ağıtlarına, ağıtlarının olduğu yere verilen isimdir (CAD, K, 107).

Asurca irsipittu- da ağıt, yas anlamına gelmektedir (CAD, I, 183). Kiřisel tanrılara, özel durumlarından dolayı feryat etmek ağıt yakmak anlamına gelen Asurca qubbû- ise, Eski Asur ve Orta Asur ivi yazılı belgelerinde yer almaktadır (CAD, Q, 291-292). Asurca rigmu- ağlamak anlamına gelmektedir. Ađlamak, feryat etmek nahāšu-, yas, matem anlamına gelen kelime sipittu-‘dur. Sumerce surmahhu- kelimesinden türeyen surrû ise ağıt yakan rahip için kullanılmaktadır. Tanûqātu- ağlamak, ağıt yakmak anlamına gelmektedir (CAD, T, 176). Asurca řarāhu, şiirsel biçimde, ağıt yakan, yas matem konulu metinleri ritmik bir tonda okuyan rahiplere verilen addır (CAD, ř, 99).

Ağıtlar, konu ve içerik bakımından genel olarak üç gruba ayrılabilir. Biri, balağ’lardır. Balağ, materyal bakımından en fazla ve içerik olarak da en uzun türdür, birkaç tabletten oluşmaktadır (Cohen, 1979: 5-6). Balağ, yüceltme ve övgü anlamına gelmektedir ve kent ağıtlarının prototipidir (Petter, 2011: 12). Birkaç bölümden oluşan ağıt, en eski ağıt türlerindedir. Seleukos dönemine kadar kopyalanmıştır (Cohen, 1979: 3-4).

Balağ, kentlerini terk eden tanrıları geri çağırmaya yönelik bir ağıt türüdür. Tanrıları tarafından terk edilen kentler, yıkılmış ve harabeye dönmüştür (Löhnert, 2011: 404-405). Öfkeleri yıkıma yol açan tanrıları

² CAD, The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago, 1920 vd. bkz. <https://isac.uchicago.edu/research/publications/chicago-assyrian-dictionary>

sakinleştirip yıkılan kent ve halk için tanrılardan yardım istemeği amaçlamaktadır (SooHoo, 2019: 335). Tanrı çeşitli vaatlerle geri çağrılarak kentin yeniden restore edilmesi amaçlanır. İlk kısımda ağıt, ikinci kısımda ise tanrıya övgüler yer alır. Metinde asıl vurgulanan tanrıların övüldüğü ikinci kısımdır.

Balağ'ta asıl önemli olan kutsal yapıların yıkılmasıdır. Ağıtlar, bu kutsal yapılar için yakılır. Balağ ağıtları, bir tören eşliğinde icra edilirdi (Akkuş Mutlu, 2018: 24-25). Metinde, ağıtların balağ isimli bir çalgıyla icra edildiği aktarılır (Delnero, 2020: 41-43). Balağ çalgısıyla ilgili çeşitli hipotezler bulunmaktadır. Metinlerde tahtadan yapıldığı belirtilmiştir. Balağ'ın arp ya da lir olduğu düşünülmektedir. Nitekim Mezopotamya kaynaklarında III. Erken Hanedanlık döneminden beri rastlanılan lir/arp ikonografisinin balağ olduğu düşünülmektedir (Gabbay, 2014:132). Ayrıca vurmali bir telli çalgı olabilir (Masalcı Şahin, 2018:81-83). Gabbay, balağ'ın balağ törenlerine eşlik eden telli bir çalgı olduğunu fakat zamanla bu törenlerde davulun kullanılmasına bağlı olarak belirli bir döneme kadar davula balağ da değinilmesinden kaynaklandığını ortaya koymuştur (Gabbay, 2014:136-38).

Ağıt türlerinin bir diğeri Erşemma'dır. Erşemma ve balağ benzer içeriğe sahiptir. Erşemma, tanrılara övgü ve duanın yer aldığı dini şarkılardır. Eski Babil döneminde, bir tanrıya adanan tek ünitelik bir ilahiydi (Cohen, 1979: 9-10). Genellikle bir davulla söylenirdi (Löhnert, 2011: 404). Erşemma belli bir dönemden sonra kent ağıtlarının yerini almıştır. Erşemma tahriple ilişkili olmaktan ziyade genel bir matemi konu almaktadır (Akkuş Mutlu, 2014:283).

Erşemma kendi içinde felaketler üzerine ağıtlar, mitolojik ağıtlar ve övgüler olarak üç kısma ayrılmıştır (Akkuş Mutlu, 2018: 24-25). Metin genellikle şiirsel, mitolojik bir giriş kısmı ile başlamaktadır. Ardından koruyucu tanrının kenti terk etmesi ve yıkım kısmı yer alır. Metinde tanrının kenti terk etmesiyle meydana gelen felaketler sıralanır. Ardından tanrının önemi ve büyüklüğü vurgulanır ve tanrının geri çağrılması yer almaktadır (Prinsloo, 2013: 778).

Erşemma, bağımsız bir ağıt olmasına karşın MÖ I. binyılda ayırıcı özelliklerini kaybederek balağ'lar ile bütünleşmiştir. MÖ I. yüzyıldan sonra ise iki tür erşemma ortaya çıkmıştır. Bunlar ritüel erşemma ağıtları ile belirli günlerde yapılan bağımsız dua metinleridir (Krecher, 1966: 19-23).

Ağıt türünden bir diğer grup erşahuga-‘dır. Erşahuga, bireysel ağıttır, tapınaklarda icra edilmektedir (SooHoo, 2019: 335). Kalbi yatıştırmak ve sakinleştirmek anlamına gelmekte ve bir tanrıyı sakinleştirmek için yapılmaktadır (Prinsloo, 2013: 778). Gala rahiplerinin okuduğu ağıtlarda önemli olan ritüel ve duanın merkezindeki bireydir (Löhnert, 2011: 404).

Metinde kişisel kaygı ve korkular ön planda olduğu için tematik olarak özel bir formu bulunmamaktadır. Ağıtın tipik özelliği, kişinin çektiği acının etkisinin anlatılmasıdır. Acının ayrıntıları eksiktir fakat acıdan kaynaklı fiziksel ve psikolojik etkiler anlatılmaktadır. Bu tür ağıtlarda, keder, üzüntü, uykusuzluk ve halsizlik gibi duygular aktarılır; duacının bu yaşadıkları günahlarından kaynaklandığı söylenilir. Ardından büyüler aktarılır ve hastanın eski sağlığı için dua edilir.

Bahsi geçen ağıtlar dışında da ağıtlar bulunmaktadır. Örneğin şu’ila, yeni yıl bayramı zamanı yapılan tanrıyı tapınağa çağırma törenidir (Löhnert, 2011: 405). Şu’ila, aynı zamanda bireysel ağıtlardır (Lenzi, 2010: 305).

Babil menşeli, Ludlul bēl nēmeqi şiiri, dindar bir adamın beklenmedik talihsizliğinden kaynaklı acı dolu kaderini ve ardındaki nedenleri konu almıştır. Metinde talihsizliğin nedenleri sorgulanmakla beraber, metnin giriş kısmında ağıtın tanımı yapılmıştır. Ağıtta önce Marduk’un duyduğu öfkeye değinilmektedir. Kişi, koruyucu tanrısından mahrum kaldığı için hastalanmıştır: “Tanrım bana kızdığına, tanrıçam benden uzaklaştı. Uzun zamandır ağıt yakıyorum. Tanrılar gücümün azalmasını emrettiler.” (Lenzi, 2015: 77). Metin, acının doğasını vermektedir. Acının kaynağı, Mezopotamyalılara göre düzensizliktir. Metinde fiziksel acılar detaylıca anlatılır ve bireyin korkuları aktarılır. Kişinin hayatını yaşayamadığı, tanrıların yok olması gibi felaketler aktarılır. Felaketler sadece fiziksel değildir. Örneğin sosyal dışlanmaya da değinilir. Hasta sosyal sıkıntılar yaşamakta, statüsünü kaybetmiştir. Metin ayrıca görevinden alınan, tüm sosyal ve ekonomik desteğini kaybeden birinin yaşadığı çaresizlik, keder, korku ve acının dramatik bir ağıttır (Steinert, 2020: 436).

Mezopotamya’da ağıtlar, gala- kalû rahiplerince gerçekleşmekteydi. Gala rahipleri, III. Ur Dönemi belgelerinde bazı idari listelerde yer almışlardır. Bu listelere göre, sergilediği performans karşılığında ücret alan genelde ağıt yakan kadınlarla beraber görev alan kimselerdir (Sünbül, 2024: 32). Sahnelediği performanslarında Sumerce’nin emesal lehçesini kullanılırlardı. Bu ağıtlarda uygun bir duygu ve perspektifini yansıttıkları anlamına

gelmektedir (Sünbül, 2024: 32). Ağıtlarda rahipler tanrıları överken ayrıca onlara yalvarırlardı. Performans esnasında bu kısımlar gerçekleştirilirken sesleri ve beden hareketleri uyumlu olmuş olmalıdır.

Gala rahipleri performans esnasında dinleme yoluyla tanrıçaları teselli ederlerdi. Performanslarda acının aktarıldığı kısım, ağıtlarda tanrıçaların yaktığı ağıtı temsil etmektedir. Ağıtlara katılanların tanrıçaların duyduğu acıyı hissetmesi gerekmektedir. Gala rahiplerinin konuşma ve dinlemeye yönelik performansı katılımcılara bu acıyı yansıttı. Böylece ağıtların ortak bir değer olarak katılanlara aktarılması tamamlanırdı. Bu ortak değer sürdürülmesi için törenlere farklı ekonomik sınıftan insanlar davet edilirdi (Bachvarova, 2008: 22). Performans esnasında gerek tanrıçaları temsilen görev alan rahibeler gerek ağıt yakan kadınların yoğunluğu ağıt törenlerinde kadınların daha aktif bir rol oynadığını göstermektedir.

Ağıtlar, kirugu adında bir işaret dizi birimine göre yazılmıştır (Akkuş Mutlu, 2014: 282). Kirugu diz çökmek, eğilmek ve şarkı söylemek gibi anlamlara gelmektedir. Her kirugu kendi içinde bir bütün oluşturmaktadır. Her bölüm birinci ve ikinci kirugu gibi kelimelerle birbirinden ayrılır (Cohen, 1979: 9). Ağıtlarda bu sayı değişkendir, bazen 30 bazen 10-12 civarı kirugu görülmektedir. Cohen'e göre, kaynağı bilinmeyen metinlerde kirugular yalnızca aralarında yatay çizilmiş kalın bir çizgi ile ayrılmaktadır (Cohen, 1979: 9-10). Bazı tabletlerde kirugu terimi nadiren görünmekle beraber görünenlerin çoğu MÖ I. binyıl kopyalarıdır.

Mezopotamya ağıtlarının temel amacı, felaketlerin ve yıkımların yaşanmaması için öfkeli tanrıları yatıştırmaktır (Akkuş Mutlu, 2014: 283; Delnero 2020:41-42). Eski Mezopotamya'da kent ağıtları, iki gruba ayrılmaktadır. Biri, edebi ağıtlar olarak bilinen kent ağıtları, bir diğeri de törensel kült ağıtlarıdır (Gabbay, 2021: 122). Kült ağıtları, en erken dönemden başlayarak Seleukos dönemine kadar uzanan tarihsel yelpazede toplumda yer edinmiş, kopyalanmış ve kült içinde kullanmaya devam etmiş en yoğun gruptur (Samet, 2014: 2). MÖ II. binyılın başından I. binyılın sonuna kadar yazılmıştır. Orta Babil dönemine ait yüzlerce tablet ele geçmiştir (Petter, 2011: 11). Bu metinler, belirli bir tarihsel yıkımı anlatmazlar. Bu özelliğinden dolayı kent ağıtlarından ayrılmaktadırlar (Gabbay, 2021: 129).

Kült ağıtlarında tarihsel gerçeklik yoktur. Kent ağıtları ideolojik iken kült ağıtları teolojiktir. Tarihsel gerçeklikten kopuk, sürekli tekrarlanan ifadelerin

yer aldığı bir türdür. Metin ritüel odaklı gelenekselleşmiş ağıtlardır. Kent ağıtlarına oranla tasvir ve betimlemeleri daha azdır. Kült ağıtlarında, uzun basmakalıp dualar tekrarlanmaktadır. Tanrıdan, barışı ve huzuru sağlaması için külte vurgu yapılmaktadır. Bu ağıtlar, tipik olarak harap olmuş kentlerin ve tapınkların listelerini ve bunları tekrar eden tanrıları konu almaktadır (Samet, 2014: 2). İçerisinde uzun ve karakterize edilmiş ilahiler olmasından dolayı kendine özgü bir türdür (Gabbay, 2021: 125-127). Rahiplerin bu ağıtları, kutsal alanların restorasyonuna hazırlık amacıyla kült törenlerindeki ritüel drama için yazdırdıkları düşünülmektedir. Ağıtların amacı, gücün ve kaçmış tanrıyı yeniden ikametgâhına çağırma, onu sakinleştirmektir (Petter, 2011: 11).

Kült ağıtları, Eski Babil'in dönemi sonunda rahipler tarafından yazıya geçirilmiştir (Veldhuis, 2021: 45). Kült ortamları çeşitli ifadelerle betimlenmiştir. İcracıların kimliği, müzik türleri ve mekân gibi farklı durumlar aktarılmıştır (Samet, 2014: 7). Samet'e göre, kült ağıtları en eski ağıt türüdür (Samet, 2014: 2-3). Kent ağıtları, kült ağıtlarından farklı olarak anlattıkları tarihi olaylardan birkaç nesil sonra yazılan ve kraliyet ideolojisi tarafından şekillendirilen, esas olarak kült amacıyla kullanılan bir ağıt türüne dayanan edebi kompozisyonlardır.

2. Kent Ağıtları

Eski Mezopotamya'da kent ağıtlarının en erken dönem örnekleri, Sumer ve Babil kaynaklarından gelir. İlk kez İsin-Larsa döneminde ortaya çıkmış, zamanla Eski Babil müfredatının bir parçası haline gelmiştir (Green, 1978: 127). Kent ağıtları, MÖ XVI. Yy'dan sonra da kâtipler tarafından kopyalanıp aktarılmıştır (Samet, 2014: 2). Bir inancın edebi yansımaları olan kent ağıtları, retorik tarihsel metinlerdir ve tarihsel ayrıntı içermektedir (Gabbay, 2021: 128). Bu ayrıntılar, kentin başına gelen felaketi anlatırlar. Anlatı, zaman içerisinde gelenekselleşmiştir. Oluşan taslak, farklı kent ve koşullara uyum sağlamıştır (Samet, 2014: 3-4).

Kent ağıtlarının yapısı Mezopotamya'da kentlerin doğasının kısa ömürlü olmasından kaynaklanmaktadır. Eski Mezopotamya'da kentler belirli bir döneme kadar kısa ömürlü olmuştur. Kentler genellikle Fırat ve Dicle etrafında kurulmuştur. Mezopotamya'nın coğrafi sınırlarının korunaklı olmaması, nehirlerin üzerinde hâkimiyet kurulma zorunluluğu bölgede grupların ve kent yapılarının istikrarını olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle Güney Mezopotamya, kitlelerin bir arada yaşamadığı durumda organizasyonun eksikliği dolayısıyla tarımın zorlaştığı bir alandır (Bulut ve

Kurt, 2020: 428). Ayrıca bölgenin yükseltisinin az olması nedeniyle Dicle ve Fırat nehirleri üzerinden gelen taşkınlara maruz kalmaktadır (Özdoğan, 2006: 67-69). Bu soruna aranan çözüm, mühendislik ve mimarlık alanında gelişmelerine neden olmuştur. Örneğin Güney Mezopotamya'da yer alan Kiş kentinde yapılan arkeolojik çalışmalarda kentte yaklaşık olarak MÖ 3200-3000 yıllarına tarihlenen sel tabakasına rastlanılmıştır (Kramer, 1967: 17-18). Aynı şekilde, Ur kentinde de MÖ 2700 civarına tarihlenen benzer bir tabaka keşfedilmiştir (Kılıç ve Eser, 2022: 33-34). Ayrıca, taşkınların yarattığı eskatolojik etki, dinsel anlamda da etkili olmuş, su taşkınlarından doğan bir tufan inancı gelişmiştir. Nitekim kurulan kentler tarihsel başlangıçlarını tufandan sonra ifadesiyle başlatmıştır (Jacobsen, 1939: 71; Lambert, 2013: 366-67).

Erken dönemde kent merkezli kültürün gelişmesi, Eski Mezopotamya'da kent algısından kaynaklanmaktadır. Kent yalnızca fiziksel bir mekân değildir; toplum, zaman, yaratılış, siyasi ve sosyal düzen tanrısal bir yaşam alanıdır (Jacobs, 2016: 13). Kaosa karşı düzen ve yaşam yer almaktadır. Kent ağıtlarındaki yıkım, kentin varoluşunun mitolojik altyapısının yok edilmesinin bir ifadesi olarak kavramsallaşmıştır (Samet, 2014: 4). Çünkü yaratılış inançlarına göre, kentler tanrılar tarafından yaratılan ve bizzat onlar tarafından kontrol edilen alanlardır. Nippur kentinin koruyucusu Enlil, Eridu kentinin koruyucusu Enki, Ur'un koruyucusu Nanna ve Larsa'nın koruyucusu Utu gibi her kentin kendi koruyucu tanrısının yer aldığı mitosları yer almaktaydı (Demirci, 2013: 19). Özellikle mitler, genellikle yaratılışla ilgilidir. Zamanın, mekânın, canlıların nasıl ve neden yaratıldığını olduğu biçimde aktarmaktadır (Çayır, 2020: 99). Bu açıdan toplumun gözünde kentler, yüce ve kutsal olarak algılanmıştır (Naiboğlu, 2019: 221).

Ağıtlarda, yıkım yalnızca fiziki değil, aynı zamanda metafizikselidir. Kent planı, ritüelleri, gelenekleri, yargıları; kültürel, sosyal ve dinsel kurumların tamamının yok edilmesi, kentin ilahi öz benliğini kaybetmesidir (Samet, 2014: 4). Yani fiziksel bir mekânın yıkılmasından çok başlangıçta tanrılar tarafından belirlenen kural ve düzenin yıkılması söz konusudur. Bu açıdan kent ağıtları, düzenin yıkılmasına duyulan endişeyi yansıtmaktadır. Bir kentin varlığı için sağlıklı bir hiyerarşi gerekmektedir. Çöküşün olmaması adına düzenin korunması ve istikrarın sağlanması gerekirdi. İstikrarlı başarı, teolojik ve siyasi destekle meydana gelmekteydi.

Metinlerin yapı ve içeriği genellikle benzer kompozisyona sahiptir. Her ağıtta, basit bir olay örgüsü bulunur. Öncelikle ağıtlar, ilahi terk edilmeye

başlar. Bu, baş tanrının sorumlu olduğu kozmogonik tasvirlerle aktarılır ayrıca felaketin tanımlamaları yapılır. Baş tanrılarının çoğu kentten çıkmıştır, kentte düşman yer almaktadır (Samet, 2014: 4-5). Tanrıların tam olarak nereye gittikleri metinde yer almaz. Metinde ilahi terk edilmiş canlı biçimde tasvir edilmiştir. İlahi terk edilmiş, yıkımın hem nedeni hem de sonucudur (Petter, 2011: 17-19).

Metinde yıkım, şiddetli bir fırtına ile tasvir edilir. Kentte yangın, su baskını ve deprem gibi metaforlar ile anlatılan başka felaketler de yaşanmaktadır (Jacobs, 2016: 21-22). Tanrılar bu esnada yıkımı gözetlerler. Kentte yaş ve cinsiyet ayırt edilmeksizin tüm halk yok edilmiştir. Tapınaklar yağmalanmış, kentin ana tanrısı da kaçmıştır. Tanrıçalar, yıkıma bakarak ağıt yaktaktadır. Metinler son olarak restorasyon ve imar dilekleriyle bitmektedir (Petter, 2011: 7-8). Tanrıların uyanması sağlanır, şehre dönmesi için dualar edilmektedir. Ağıtların geri döndürme ritüelleri kısmında, dramatik bir dokunuş katmak amacıyla, ses tonlamalarına başvurulur (Samet, 2014: 9-11). Tanrıçaların dövünmesi kısmında da muhtemelen yüksek rütbeli rahibelerin acıklı performansları yer almaktadır. Dolayısıyla kent ağıtları bir ritüelle icra edilmekteydi (Mirelman, 2021: 52-53). Duygusal imgeler, ağıtlarda duygusal anlamda sosyal bir buluşmadır. Bu da anlamsal içeriğinin pragmatik işlevini oluşturur. Duyguların tanımı, bireyin bedeni aracılığıyla algıladığı dünya arasında kurulan özel bir ilişkiyi akla getirmektedir. Yas sürecinde insanın sesinin inlemesi, gözlerinin yaşarması, kolların kaldırılması, saçların yolunması ve göğse vurulması gibi belirgin ritüelistik hareketler bireyde acının dışı vurulmasına olanak sağlamaktadır. Ağıtlarda da duygular ifade edilirken benzer perspektif kullanılmıştır (Jacobs, 2016: 15).

Kent ağıtlarında terk edilmenin dili metaforik ve antropomorfik imgelerle birleşmektedir. Ağıtlarda, kasvetli yas havası hâkimdir. Yas ve yıkım tasvirleri oldukça canlıdır. Felaket, olabilecek en gürültücü ve yıkıcı biçimde tasvir edilmektedir. Duygusal değerlerle karakterize edilen doğal bir şiddet aktarımı oluşmuştur (Loisel, 2020: 283-284). Siyasi yıkım, öfkeli bir fırtına olarak nitelendirilerek çaresizlik, korku ve keder gibi duygu durumlar yer almaktadır (Loisel, 2020: 283-284). Yıkımın şiddeti için Enlil'in fırtınası tanımı yapılmıştır. Fırtına, kükrete metaforuyla verilmiştir. Kükrete metaforik olarak ağıt metinlerinin tamamlayıcısıdır. Kükrete aynı zamanda akustik bir atmosfer yaratmaktadır. Akustik atmosfer duygusal olgularla, felaketin kendisi için öfke ve kurbanlar için korku ve sıkıntıyla yakın

bağlantılıdır. Bir diğer metaforik anlatım ise ağıtlarda yer alan kuş imgesidir. Bir av hayvanı olarak tanrıların kuşa benzetilmesi, kendi kentlerinde düşükleri duruma bir göndermedir (Petter, 2011: 17-19).

Ağıtlarda yıkım ve kayıp biyolojik benzetmelerle aktarılmaktadır. Kentin yıkılması, koyunların kuzularını, insanların çocuklarını ve kendilerini kaybetmesi esnasındaki yas sürecine benzetilmektedir. Koyun ağılı, çoban, yıkılmış tepe, kayıp çocuk, anne, şehri için ağlayan tanrıça ağıtların kendi içinde sürekli yenilediği metaforlardır (Jaques, 2011: 5-6). Kent ağıtlarındaki bitkiler, çevredeki doğa da ilahi varlıklarla uyum içinde çalışır, onların duygularını taşır ve yansıtır. Duyguları doğal varlıklara atfeden edebi süreç, ilahi duygulanım durumunun sahnelenmesine katılır. Ağıtlarda, özellikle öldürülen halkın masumiyetine vurgu yapılmıştır. Kan banyosu, ceset yığınları, kesilmiş uzuvlar ve sevdikleri tarafından terk edilen ölü, çaresiz kurbanlar tasvir edilmiştir. Örneğin Ur, Uruk ve Eridu ağıtları bu ifadelerin yoğunlukta olarak geçtiği ağıtlardır.

Yazılı kaynaklar, krallıkların, kralların zaferleriyle doluyken kent ağıtlarında mutlak yenilgi konu olmuştur. Bir mağlubiyetin ve işgalin vurgulanması, toplumsal bellekte yer alan yıkımdır. Toplumun yaşadığı kötü bir olayı vurgulamak ve devamlı yinelemek, toplum hafızasında yer edinmesine bilinç oluşturulmasına neden olmaktadır. Ağıtlar, yas tutulması için değil, felaketin yeniden yaşanmasını engellemek için oluşturulmuştur (Delnero, 2020: 6-7). Bu tür yenilgilerin bir kez daha yaşanmaması için teolojik ve siyasi gücün ne denli önemli olduğunu vurgulayan hatırlatmalardır (Gabbay, 2021: 128)

Ağıtlar aynı zamanda kent tanrılarına da bir hatırlatmadır. Nitekim kent yıkılırsa, kültürlerin devamlılığını getirebilecek tüm unsurlar da yok olmuş olur (Bachvarova, 2008: 22). Her kent ağıtında kralın, tanrılara adaklar adadığına dair referanslar, bu durumu kanıtlamaktadır. Kent ağıtlarının bazı kompozisyonları, yeni inşa edilen kentin ve tapınakların kutsanmasını ve yıkımın bir daha yaşanmamasını güvence altına almaya çalışmıştır (Gabbay, 2021: 125). Bachvarova'ya göre, tanrıların insanların çektiği acılara dikkat etmesi ve onları bu acıyı hafifletmeye ikna etmesi nedeniyle ağıt yakmanın toprağın verimliliğini arttıracığı ve toplumun refahını desteklemeye yararlı olacağı düşünülüyordu (Bachvarova, 2008: 18).

Ağıtlar, gelenek tarihindeki kırılmalardır. Eski Babil dönemi sonundan itibaren toplumun siyasi ve sosyal olarak yaşadığı olayların, derin toplumsal

çalkantılarının birer sonucudur. Yenilgiden doğan bu edebi tür, aynı zamanda metamorfik bir dönüşümü aktarmaktadır. Metinlerin son kısmında, şehrin restorasyonu yer alır. Bu metinler, herhangi bir işgalin altındayken yazdırılamazdı. Yenilginin ardından yakarılan ağıtlar yıkılan kentleri, yeniden imar eden galipler tarafından yazdırılmıştır. Korunma ve refah ihtiyacı için hem tanrısal destek hem de siyasi destek ağıtların hedeflerindedir. Yenilginin, iktidardaki kralın ideolojisi için kullanılması, Eski Mezopotamya dininin ve benlik algısının ayrılmaz birer parçasıdır. Nitekim ölümlü bir krala, krallığın, kentin, tapınağın meşrulaştırılmasının sonsuza kadar ve sürekli olması konusunu hatırlatma amacı taşımaktadırlar.

Louisel'e göre, ağıtlar metin değildir. Geleneksel anlamda metinler, bir biçimde ya da yeniden üretilebilir olduklarından dolayı sözlü mesajların bağımsız taşıyıcılarıydı.

Bu kompozisyonların yazılı versiyonları ve bunların fiziksel temsilleri aynı ağıtların kült metinlerinde icra edilmekteydi. Külte aktif olarak katkıda bulunurdu ve muhtemelen hiçbir zaman icraat gibi bir bağlam dışında okunması gerekmezdi. Dolayısıyla bu ağıtların metinsel değerleri bulunmuyordu. Yazılmak için değil, ritüel bir bağlamda okunmak ve icra edilmek için tasarlanmıştı (Loisel 2020:296).

Günümüze kadar gelen kent ağıtları, Uruk ağıtı, Ur ağıtı, İkinci Ur ağıtı, Eridu ağıtı, Nippur ağıtı'dır. (Gabbay 2021:122). Bir de tartışmalı olmakla beraber Barton silindiri, Kiş ağıtı da bu gruba dâhil edilebilir. Metinlerin çoğu, dönemin edebi geleneği sebebiyle genel olarak Nippur kentiyle ilişkilidir bu nedenle Nippur kaynaklıdır. Diğer edebi türlerde olduğu gibi ideolojik ve pedagojik amaçlıydı (Michalowski, 1989: 6).

2.1. Uruk Ağıtı

Uruk ağıtı, Uruk'un yıkılışını konu alır. Ağıt, günümüze kadar gelen tabletlere göre, 12 kirugu'dan oluşmaktadır. Metinlerin birden fazla segmenti bulunmaktadır. Her segmentin kendi içinde eksik kısımları yer almakla ve bütüncül açıdan metnin genel hatlarına dair bilgi sağlamakla beraber, metin kırıklıdır. Bu nedenle metindeki sürekliliğin takibi zordur.

Metnin giriş kısmında, birinci ve ikinci kirugu'da, ölümlü insanların, tanrılar kadar çoğaldığı vurgusu yapılmaktadır.³ Burada, tanrılar Uruk'un

³ Transkripsiyon ve terc. İçin bkz. <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.5#>; <https://cdli.ucla.edu/P469684>.

kaderini belirlemek için toplanmıştır. Ardından Enki, Ninlil, Ninul, Anu ve Enlil'e, Uruk'un geleceği hakkında sorumluluk verilmiştir (Heskett, 2011: 20). Anu ve Enlil'in durumdan rahatsız olduğu bilgisi verilmiştir. Kentlerin ve insanların çoğalması, tanrılar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Kara kafalıları zenginleştiren de kentler kurmalarına yardımcı olanlar da yine tanrılardır. Kentlerin yıkılması ve yıkılan kentlerin de yeniden restore edilmesi gerektiği vurgusu metinde yapılmaktadır (Green, 1984: 253-54).

Metne göre, felaket, gecenin karanlığı çöker gibi meydana gelmiştir. Bu olay, bizzat ölümsüz tanrıların kendi aralarındaki sorunlarından çıkmıştır. Felaketin ortaya çıkmasının ardından, yabancı bir boğanın kükremesi benzetmesi yapılmıştır. Bu kısımda felaket, devasa boynuzlara benzetilmiştir. Kentin tanrıları, gözyaşı dökmekte, ağıt yakmaktadır. Kentin korkunç bir parlaklığa maruz kalarak boğulduğu; dağlarda, kentte ve kent sokaklarında kaosu ve yıkımın hâkim olduğu aktarılmaktadır.

Kent tanrılarının tamamı kaçmıştır. Kentin koruyucusu tanrısı tepelere sığınmıştır. İnsanlar yok olmuş, tarlalar suya gömülmüş, ağırlar devrilmiş ve arazi çoraklaşmıştır:⁴

“Kendini gözyaşları ve ağıtlarla teselli etti; kent titredi. Kirli bir el ona çarptı ve kafatasını dümdüz etti; kent çöktü. Korkunç parlaklık gibi boğuldu. Bütün ülkelerin mağrur şehri, ortalığı kasıp kavuran bir kent haline geldi. Sadık çobanlar her bir sığır ahırını devirdiler. Baş çobanlar tüm ağılları yaktı...tahıl yığınları gibi yığıldılar, tahıl yığınları gibi yaydılar, sarsıldılar...Tarlaları sulara boğdular, şehri bataklığa çevirdiler. Hepsini yaptılar. Çorak arazideki sazlıklar gibi hayat yeniden canlandırılmadı. Felaket getirdiler...”

Kent hem fiziksel hem sosyal açıdan yıkılmıştır. Krala yakın kimselerin düşmanla iş birliği yapması bozulan sosyal ilişkilere örnektir. Uruk'un iyi öğütlerinin bozulduğu vurgusu, kentın siyasi, sosyal ve yapısal kültüründe meydana gelen bozulmayı kast etmektedir. Ayrıca kentın ışıltısının bozulduğu, hastalık ve paniğin hüküm sürdüğü son olarak kent ve kentın tapınaklarında yabancıların yer aldığı bilgisi ile metin sona ermektedir (Green, 1984: 266-68).

İkinci ve üçüncü kirugu'da, Uruk kişileştirilmiştir.⁵ Kent, gözleri, ağzı, dili, kanatları, kaburgaları, kalçaları, kasları ve ayakları olan dövülmüş bir beden olarak geçmektedir. Beşinci kirugu ile 12. kirugu arası tam anlamıyla

⁴ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.5>

⁵ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.5#>

tamamlanabilmiş değildir. Bu kısımda, yıkımın vurgulanmaya devam ettiği, kralın övüldüğü ve kentin eski günlerine yeniden döndürülme süreci yer alıyor olabilir. Metnin son kısmında, 12. kirugu'da, İşme-Dagan'ın adı geçmektedir. İşme-Dagan'ın şehri yeniden restore ettiği, tanrılara adak sunduğu, şehri yeniden ayağa kaldırdığı bilgisi yer almaktadır:

“Bırakın İşme-Dagan kahyanız olsun. Bırakın sizin için harika boğalar hazırlasın. Size harika adaklar adasın, izin verin. Birayı, katı ve sıvı yağı senin için bol kılsın. Size taş kavanozlardan şerbet ve şarap akıtsın. Enlil'in oğlu İşme-Dagan, kralın kürsüsünde sana saygıyla eğilsin...”⁶

Yapılan restore etme çalışmaları ve sunulan kurbanlar ile tanrılar yeniden şehre davet edilerek kentin bozulan teolojik, sosyal, siyasi ve ekonomik düzeni kurulmaya çalışılmıştır (Green, 1984: 254).

Ağıtta, kentin tanrıları şehirden uzaklaşarak kentin durumuna ağıt yakarlar. Sosyal açıdan, krala yakın olanların düşmanla işbirliği yaptığı, kalanın ise kesilerek öldürüldüğü bilgisi yer alır. Ekonominin bel kemiği tarlalar, ahırlar yok edilmiştir. Kentin duvarları, sokakları ve tapınağın yapısı bozulmuş kent bütünlüğünü yitirmiştir. Metinde, felaketler ayrıntılı betimlenmiştir. Kurtarıcı kralla yeniden restore edilen şehir eski düzenine kavuşmuştur. Metin, sosyal hiyerarşinin ve düzenin yeniden kurulmasıyla son bulmuştur. Kral, propagandasını yapmakta, kenti eski haline dönüştürmekle övünmektedir. Ağıt oldukça kırıklı bir yapıya sahip olmasına rağmen sosyo-politik vurgu, iki ana temada görülmektedir.

2.2. Ur Ağıtı

Ur'u konu alan iki ağıt vardır. Bunlar biri, Ur ağıtı diğeri ise Sumer ve Ur ağıtıdır. Ur ağıtı, kent ağıtlarının en klasik örneğidir (Filarski, 2017: 88). Kompozisyon, MÖ 2004'teki yıkıma dayanmaktadır (Kramer, 1940: 9). Ağıtı oluşturan metinlerin çoğu Nippur kentinden gelmektedir (Michalowski, 1989: 34).

Ağıt 11 kirugu'dan oluşmaktadır.⁷ Her bir kirugu içerisinde farkı bir temayı ele alır. Ur'un başına gelen her felaket ve felakete neden olan afetin ayrıntılı tanımlanması söz konusudur (Kramer, 1940: 3-4).

⁶ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.5#>

⁷ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.2#>; <https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/inscriptions/2235787>

Ur ağıtı, Ur'a acı bir şarkı söylenmesi için yapılan bir rica ile başlamaktadır. Şarkı, ağıt çağrısından sonra Sumer'in diğer merkezlerine, Nippur, Lagaş, Isin, Uruk ve Eridu'ya ardından yine Ur Kentine dönerek kentin ve halkın yok edilmesinden bahsetmektedir (Kramer, 1940: 2). İlk kısımda felakete dair ayrıntılar vardır. Kentin bir fırtınaya maruz kaldığı, hayvanların çoğalamadığı, verimli tarlalarda yabancı otların yer aldığı ve akarsularda acı suyun yer alması gibi çevresel problemlere odaklanmaktadır. Birinci kirugu'da ilahi terk motifi vardır. Tanrılar kentten kaçmıştır (Michalowski, 1989: 37). Metne göre, kentin ekonomisini oluşturan tarım ve hayvancılıkla ilgili işlikleri tanrılar kaderine terk etmiş ve ardından şiddetli bir rüzgârın içeri girmesine izin vermişlerdir. Tanrılar ardından tapınakları terk etmiş ve şehri düşman işgaline bırakmıştır.

İkinci kirugu acı bir ağıtla başlamaktadır. Bu bölümde yıkılan fiziki mekânlardan bahsedilir (Samet, 2014: 17). İkinci kirugu doğrudan şehir ağıtı içermektedir. Ağıt bir dua olarak tasarlanmış ve nakarat olarak kullanılmıştır (Samet, 2014: 17):

“Ey kent, ağıt acıdır, senin ağıtın acıdır. Ağıtın acıdır ey kent, sana yakılan ağıt... Onun yıkılmış kentinde ağıt acıdır. Ur'da senin için yakılan ağıt, acıdır. Ağıtın acıdır ey kent, sana yakılan ağıt. Yıkılan Ur'da ağıt acıdır. Acı ağıtın, ağlayan efendini ne kadar üzecek? Acı ağıtın ağlayan Nanna'yı ne kadar üzecek? Ey kerpiç Ur, ağıt acıdır, senin için yakılan ağıt...Ey E.... senin ağıtın acıdır, senin için yapılan ağıt. Ey tapınak senin için yakılan ağıt acıdır. Ey büyük yer... ağıt acıdır, senin için yakılan ağıt. Ey Nibru tapınağı, senin için yakılan ağıt, acıdır. Ey tuğladan yapılmış E-Kur, sana yakılan ağıt acıdır.... Ağıt acıdır, senin için yakılan ağıt. Ey Ubu-unkena, ağıt acıdır, senin için yapılan ağıt. Ey tuğladan yapılmış, ağıt acıdır, senin için yakılan ağıt... Ey kent, adın var ama yok oldun. Ey kent, duvarların yükseldi ama toprağın yok oldu. Ey şehrim, masum bir koyun gibi kuzun sende koparıldı. Ey Ur, masum bir keçi gibi telef oldu senin çocuğun. Ey kent, ayinlerin sana yabancılaştı, güçlerin yabancı güçlere dönüştü. Acı ağıtın, ağlayan efendini ne kadar üzecek? Acı ağıtın ağlayan Nanna'yı ne kadar üzecek...”⁸

Üçüncü ve dördüncü kirugu'da kentin tanrıçası ve ağıtı yer almaktadır. Burada Ningal'in Nanna'nın huzurunda söylediği ağıt tek bir birimi oluşturmuştur. Filarski'ye göre, teolojik açıdan bakıldığında üçüncü ve dördüncü kirugu, kralların ve hanedanlarının saltanatlarının önceden belirlenmiş ve değiştirilmez bir sona ulaştığı ifadesine yer veren bir determinizm duygusunu vermektedir (Filarski, 2017: 89-90).

⁸ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.2>

Beşinci kısımda Ur'un yıkılışının bir fırtınadan kaynaklandığı metaforik olarak ele alınır⁹ (Filarski, 2017: 89). Kirugu, yıkımın kendisine yönelmiştir. Yıkım, fırtınaya benzetilmiştir. Bu kısımda fırtınanın gelişi, zararları ve yıkımı anlatılmaktadır (Samet, 2014: 12).

Altıncı kısım, fırtınanın ardından yaşananları ve ölümden kaynaklığı sessizliği ele alır. Yıkılmış ve kan dolmuş bir kent tasvir edilir. Felaket kent kapısından içeri doğru girmiş ve ardından tüm şehri yerle bir etmiştir. Yıkım ayrıntılı biçimde tasvir edilir (Samet, 2014: 24). Yerleşim alanları yerle bir edilmişken sokaklara saçılmış cesetler, parçalanmış bedenler ve kanlı görüntüler betimlenmiştir. Yıkım ayrıca, dolaylı yoldan daha önce var olan sosyal sistemin de çöktüğünü göstermektedir:

“Kentinde gezdiği tüm sokaklarda cesetler vardı. Artık toprakta dansların edildiği yerlerde insanlar yığılmıştır. Topraktaki kan hendekleri doldurdu bakır ve kalay gibi. Gitti güneşte bırakılan cesetler, koyun yağı gibi kendiliğinden eriyip gitti. Silaha karşı olanları silahlar ezdi. İnsanlar inliyor, fırtınayla sarsıldılar, Ur'un zayıfı da güçlüsü de telef oldu. Evden bile çıkmayan yaşlılar kül oldu yangında....” (Gabbay, 2021: 122-23).

Yedinci kısımda tanrıların ağıtı yer almaktadır. Nanna'nın eşi Ningal, şehri yok ediliştan kurtarmak için çaba harcamasına rağmen başarılı olamamıştır. Tanrıça, kararlaştırılan yıkımın karşısında güçsüzdür. Ningal, Ur yok edildiğinde korkudan hızlıca şehri terk etmiştir (Loisel, 2020: 287). Ağıtta, umutsuzluk ve hüznün üst safhadadır:

“Ey kent, adın var ama yok oldun. Ey kent, duvarların yükseldi ama toprağın yok oldu. Ey şehir, masum bir koyun gibi kuzun senden koparıldı. Ey Urim, masum bir keçi gibi telef oldu senin çocuğun. Ey kent, ayınlerin sana yabancılaştı, güçlerin yabancı güçlere dönüştü. Acı ağıtın, ağlayan efendini ne kadar üzecek? Acı ağıtın ağlayan Nanna'yı ne kadar üzecek?” (Loisel, 2020: 287-88).

Sekizinci kısım Ningal'i şehre döndürmeye ikna etme çabasını içermektedir. Dokuzuncu ve onuncu kısımda ise fırtınanın dinmesi beklenmektedir. Ningal'in metindeki konumu belirsizdir. Bir açıdan şehri terk ettiği için yıkımdan sorumlu tutulmuştur. Diğer bir açıdan ise şehre dönmeyi isteyen tanrı aynı zamanda şehre dönmesi için insanlardan baskı görmektedir.

Ağıtta kente sonsuza kadar bir hayat verilmedi vurgusu yapılmaktadır. Bu, kentlerin ve hanedanlıkların bir sonu olabileceği vurgusudur. Aynı

⁹ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.2#>

zamanda tanrılarla olan ahdin bozulması durumunda kentlerin ve hanedanlıkların yeniden yıkılacağını beyan etmektedir (Brisch, 2011: 719):

“Göğsü kutsal davula vuruyor; “Yazık, benim şehrim!” o ağlıyor. Gözleri yaşlarla dolu, acı bir şekilde ağlıyor: “Yazıklar olsun bana! Şehrimin yerine tuhaf bir kent kuruluyor. Ben, Ningal, evimin yerinde garip bir ev kuruluyor. Yazıklar olsun bana! Köklerinden sökülmüş sığır ağılım! İneklerim! Ben Ningal, değersiz bir çoban gibi silahlar (benim) koyunlarımın üzerine düştü. Yazıklar olsun bana! Ben kentten uzaklaşmış olanım, huzursuzum. Ben Ningal, ben evden çıkmış biriyim, oturacak yer bulamayan biriyim. Ben yabancı bir kentte köle gibi bir yabancı gibi oturan biriyim. O aşâğılık değirmende bana kim yardım edecekti? Ben borçlular hapisanesinde mahkûmların arasında otururken hiçbir abartılı iddiada bulunamayan biriyim! Orada, şehri ona yaklaşır, acı acı ağlar. Hanımım evinin iyiliği için ona yaklaştı, acı acı ağladı. Yıkılan evinin hatırı için ona yaklaşır, acı acı ağlar. Yıkılan kentinin hatırı için ona yaklaşır, acı acı ağlar: “Yazıklar olsun bana! Şehrimin kaderi!” Ağlayarak dedi ki: “Şehrimin kaderi acıdır!” Ben hanımefendi, “Yıkılan evim!”” (Reid, 2022: 128-29).

On birinci kısımda Ur, restore edilmiştir. Kentin bu korkunç yıkımdan ayağa kalkması vurgulanmaktadır: “*(Derin) gemilere uygun kanallarınızda, (artık) teme bitkileri yetişiyor, savaş arabaları için yapılan sokaklarınızda (...) dağ ülkesinin deve dikenini (artık) büyüyor!*” (Kruger, 2012: 405). Ağıtta, Ur’un yok edilmesinin ardından ortaya çıkan sonuçlar aktarılmıştır. Metnin son kısmı kırık olduğundan dolayı hangi kral tarafından restore edildiği bilgisi yer almamaktadır (Kutscher, 1975: 2).

Yabani boğa, rüzgâr ve fırtına gibi felaket tanımlamaları vardır. Metinde yıkımın gece geldiğinden bahsedilmiştir. Uruk ağıtındaki gibi bir metafor değildir. Şehir doğrudan gece yıkılmıştır. Gala rahipleri, tanrıçaların duygularını aktarırken gecenin şiddeti, gece uykusu ve uyku gibi betimlemeleri sıklıkla kullanmıştır. Kentte gece başlayan talan, ertesi gün de devam etmiştir. Öğle vakti sisi kaldırıldıktan sonra kentte ateşe verildiği bilgisi yer alır. Kara kafalıların ülkesi, tarımsal ve hayvansal açıdan tüm kaynaklarını kaybetmiştir. Metinde şiddet şöyle ifade edilmiştir:

“zayıfları ve güçlüleri açlıktan telef oldu. Evlerinden çıkmayan anne ve babalar çıkan yangında kül oldu. Annelerinin kucağında yatan minikler balık gibi sulara kapıldı. Güçlü kucaklamalarıyla dadıların arasında açıldı. Ülkenin yargısı ortadan kayboldu; insanlar inliyor. Ülkenin öğütleri bir bataklık tarafından yutuldu; halk inliyor. Anne, çocuğunun gözleri önünde kaçtı; insanlar inledi. Baba çocuğuna sırtını döndü; insanlar inliyor. Kentte kadın terk edildi, çocuk terk

edildi, mallar etrafa saçıldı. Kara kafalı insanlar kalelerinden uzaklaştırıldı. Kraliçesi bir kuş gibi korkuyla kentini terk etti.”¹⁰

Tanrı ve tanrıçaların çıplak kaldığı vurgusuyla, tapınakların talan edildiği bilgisi aktarılmıştır. Metnin son kısmı kırık olmakla beraber muhtemelen böylesi bir felaketten çıkan kentin mucizevi dirilişine gönderme yapılmıştır. Ağıt, ilahi öfkeyi yansıtır. Güçlü rüzgâr ve sular gibi metaforlar ön plandadır. Tanrıların öfkesi, doğanın, kentin yasalarını bozmuştur.

2.3. Sumer ve Ur ağıtı

Ur’un ikinci ağıtı olarak da bilinmektedir. Eski krallığın yıkılmasına adanmış ağıtlar kompozisyonudur (Michalowski, 1989: 9-10). Metnin sonunda yer alan restorasyon çağrısı kralı, İsin’in meşru varisi olarak göstermeyi amaçlayan bir kraliyet girişimin parçası olmalıdır.¹¹

Ağıtın giriş kısmında, tanrıların kente ve ülkeye vereceği ceza sıralanmaktadır. Metindeki cezalar, Sumer’in tanrılarının devrilmesi, krallığın yok edilmesi, şehrin yok edilmesi, evin yıkılması, ahırların yerle bir edilmesi, sığırların kaybolması, koyunların çoğalamaması, derelerin acı su taşınması, verimli arazilerin çoraklaşması, kralın evinde aşağılanması ve ülkede yas olmasıdır. Ayrıca annenin çocuğunu aramaması, ritüel kehanet gibi uygulamaları değiştirilmesi, Fırat ve Dicle’nin yolunu değiştirilmesi gibi cezalar da verilmiştir (Samet, 2014: 4-5).

Metnin giriş kısmında yıkımın neden kaynaklandığı gerekçelendirilmiştir. Ayrıntılar belirtilmiş ardından kenti yıkanın Anu ve Enlil olduğu aktarılmıştır. Metinde, insanların panik durumu verildikten sonra Enlil tarafından gönderilen fırtınaya değinilir (Michalowski, 1989: 37-42). Metinde oldukça canlı bir tasvir yer almaktadır:

“Sumer’deki evler korkmuştu, insanlar korkuyordu. Enlil kötü bir fırtına estirdi ardından şehre sessizlik çöktü. Nintur, ülkedeki depoların kapısını sürgüledi. Enki Dicle ve Fırat nehirlerindeki suyu tıkadı. Utu eşitlik ve adalet sözünü yok etti. İnanna, zaferi asi bir ülkeye devretti. Ningirsu Sumer’i süt döker gibi köpeklere döktü. Ülkeye kargaşa çöktü; kimsenin bilmediği, görülmeyen, adı olmayan, kavranamayan bir şey gibiydi. Topraklar korkudan şaşkına döndü. Kentin tanrısı yüz çevirdi, çobanı ortadan kayboldu. İnsanlar korkudan zor nefes alıyordu. Fırtına onları hareketsiz bıraktı, fırtına geri dönmelerine izin vermedi. Geri dönüşü yoktu, fırtına geri çekilmedi. Kara kafalı halkın çobanı Enlil’in yaptığı buydu: Enlil, sadık aileleri yok etti, sadık erkekleri yok etti, sadık

¹⁰ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.2#>

¹¹ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.3#>; <https://cdli.ucla.edu/P469682>

adamların oğullarını yok etti, ilk doğanları yok etti. Gutileri dağlardan indirdi. Onların ilerleyişi, Enlil'in karşı konulmaz seli gibiydi. Kırkların büyük rüzgârı kırkları doldurdu, önlerinden ilerledi. Geniş kırsal alan yok edildi, kimse oraya kıpırdamadı. Karanlık zamanlardı ve alevlerle kavrulmuştu. Parlak zaman, bir gölge tarafından silindi. Karanlıkta burunlar yığıldı, kafalar ezildi. Fırtına yukarıdan gelen bir tırpanı, şehre çapa çarptı. O gün gök gürlendi, yer titredi, fırtına aralıksız çalıştı. Cennet kararmıştı, gölgeler kaplamıştı; dağlar kükredi. Utu ufka uzandı, dağların üzerinden tozlar geçti. Nanna zirvede yatıyordu, insanlar korkuyordu. Kentin tanrısı evinden ayrıldı ve bir kenara çekildi. Kentteki yabancılar ölümlerini bile kovaladılar. Büyük ağaçlar söküldü, orman büyümesi yok edildi. Meyve bahçelerinin meyveleri söküldü, sürgünleri temizlendi. Mahsul henüz saptayken boğuldu, tahılın verimi azaldı...yığınlar halinde yığıldılar, demetler gibi...yayıldılar. Fırat'ta cesetler yüzüyordu...silahlar kafaları parçalamıştı. Adam, "bu benim karım değil!" diyerek karısından yüz çevirdi. Anne, "bu benim çocuğum değil!" diyerek çocuğundan uzaklaştı. Verimli bir mülkü olan, "burası benim mülküm değil!" diyerek mülkünü ihmal etti. Zengin adam, mal varlığından uzaklaşmak için alışılmadık bir yol izledi. O günlerde ülkenin krallığı kirlendi. Kralın başındaki taç bozulmuştu. Aynı yolu izleyen topraklar parçalandı. Muhteşem yiyecek sunularının tapınağı olan Uruk'un yiyecek sunuları daha da kötüye gitti." (Samet, 2014: 55-77).

Sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan kent yıkılmıştır (Michalowski, 1989: 37-69). Ağıtın ilk kısmında, yıkımın hangi kralın döneminde gerçekleştiği aktarılmıştır. Kent ağıtları, şehri restore ettiren kral tarafından yazılmıştır. Bu gelenekte, kent yıkılırken hangi kralın başta olduğu bilgisi aktarılmaz (Samet, 2014: 55-77). Fakat bu ağıtta bu bilgi sağlanmaktadır. Metinde, "*Kral sarayında hareketsiz oturuyordu. İbbi-Sin kendi sarayında ısırap içinde oturuyordu. Zevk yeri olan E-namtila'da acı bir şekilde ağladı. Bir çapayı yere fırlatan sel her şeyi yerle bir ediyordu. Büyük bir fırtına gibi kükredi dünyanın üzerinde; ondan kim kaçabilirdi ki?*"¹² (Michalowski, 1989: 37-69).

Ağıtta, Ur'un kuzey kesiminden başlayarak Kiş ve Kazallu bölgesine odaklanmaktadır. İlahi terk edilme ve yıkım hâkimdir. Tanrılar evlerini terk etmiş, tanrıçalar ise ağıtlar yakmaktadır (Michalowski, 1989: 13). Kentler, dağların yılanı olarak tasvir edilen Gutilerce işgal edilmiştir. Metinde, Kiş kenti perili kent olarak geçmektedir. Muhtemelen Kiş, Ur'dan önce benzer süreç yaşamıştır. Metnin devam eden kısımlarında, tanrıların ağıtlarına yer verilmiştir. Halkın yaşadığı ısırap metinde ele alınmıştır:

"Ana kapısında sürgüler açıldı, fırtına kapıyı kırdı. Elam, kabaran bir sel dalgası gibi geride yalnızca hayaletler bıraktı. Ur'da silahlar, kil çömlek gibi

¹² <https://cdli.ucla.edu/P469682>

kafaları parçaladı. Kaçamadılar...duvarların arasında mahsur kaldılar. Göldeki balıklar gibi kaçmaya çalıştılar. Düşman Nanna'nın E-kiş-nu-ğal'ini ele geçirdi. Ağırliğini söktüler...Heykeller kesildi. Ninigara depodan kaçtı. Tahtı onun önünde yıkıldı, kendini toza attı...Boynuzları parlayan kudretli inekleri ele geçirildi, boynuzları kesildi. Kusursuz öküzleri ve otları beslenen koyunları kesildi. Hurma ağaçları gibi kesilip birbirine bağlandılar. Kudretli bakır gibi sağlam palmyeler saz gibi söküldü, saz gibi koparıldı, gövdeleri yan çevrildi... Evin büyük kapı süsü devrildi, korkuluğu yıkıldı. Sağında ve solunda birbirine dolanmış vahşi hayvanlar, kahramanların vurduğu kahramanlar gibi uzanıyordu önünde...." (Samet, 2014: 55-77).

Metne göre, İbî-Sin, tanrılar tarafından seçilmiş ve onaylanmıştır (Michalowski, 1989: 7). Fırtınanın dinmesinin ardından tanrılarının geri dönmesi istenmiştir. Burada yeni bir hükümdarlığın geldiği beyan edilmektedir. Ağıtta, kralın ve soyunun devamlılığı için tanrılarca seçilmişliği vurgulanmaktadır (Heskett, 2011: 12).

Ağıtta lanetleme kısmı yer alır. Lanet, krallığın düşmanlarına yazılmış ve şekillendirilmiştir.¹³ Kimi araştırmacılar, ağıtta bahsedilen yıkımın fiziksel bir yıkım olmadığı, kentteki fiyat artışları, enflasyon ve kıtlıktan kaynaklanan ekonomik yıkımın kast edildiğini öne sürmektedir (Aytan, 2023: 185). Fakat metinde açıkça belirtilen yıkım ifadeleri şehrin bir istilaya maruz kaldığını göstermektedir.

Ağıtta, diğer metinlerde olduğu gibi zamansal bir ifade yoktur. Sadece tek bir kentin yıkılması değil, kompleks olarak birçok kentin yıkıldığı bilgisi söz konusudur. Diğer ağıtlardaki gibi kentin hiyerarşisi ve ekonomisi yıkılmıştır. Bu ağıtı özel kılan yıkımın da yeniden inşaatın da aynı kral tarafından gerçekleştirildiğine dair bilgilerin yer almasıdır.

2.4. Eridu Ağıtı

Ağıt, 8 kirugu'dan oluşmaktadır (Michalowski, 1989: 6). Fakat kopyalar oldukça parçalıdır. Bu nedenle tam anlamıyla bir bütünlük oluşturulamamıştır. Kentin yıkılışı ele alınmakla beraber metin doğrudan ilahi terk ile başlamaktadır (Heskett, 2011: 19). Eridu'da, tanrı Enki ve Damgalnunna'nın tapınaklarını, şehri terk etmelerini konu almaktadır (Green, 1978: 127-28).

Metnin ana teması yıkım ve ilahi terk edilmedir. Birinci kirugu, şiddetli bir fırtınanın şehri kaplamasıyla başlamaktadır. Fırtına, kentte

¹³ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.3#>

yankılanmaktadır. Yıkım ana kapıdan başlamıştır.¹⁴ Yıkım, zigguratın iç ve kutsal alanlarıyla devam etmektedir. Yıkım ve ilahi terk ayrıntılı biçimde ele alınır ve ifadeler sıklıkla yenilenmektedir. Metin, Eridu'da meydana gelen felaketi metaforik biçimde aktarmaya devam eder.¹⁵

“bir yağmur gibi yağdı, sertçe. Parlak gün ışığının parladığı kentte gün kararı. Parlak gün ışığının parladığı Eridu'da gün kararı. Güneş ufuktan batmış gibi karanlığa gömüldü. Tanrı Anu şehri lanetlemiş gibi yok oldu. Enlil ona öfkelenmiş gibi Eridu, Abzu eğildi. Yıkıldı kent, yıkıldı tapınak... Kralı sanki yabancı bir kentmiş gibi kentinin dışında kaldı. Acıyla ağladı. Enki sanki yabancı bir kentmiş gibi kentinin dışında kaldı. Acı acı ağladı. Zarar gören şehri uğruna acı gözyaşları döktü. Hanımı uçan bir kuş gibi kentini terk etti...”

Bu esnada yerleşimin tamamı ve halkı yok edilmiştir. İkinci ve üçüncü kirugu oldukça kırıklıdır. Metinde tam anlamıyla bir bütünlük oluşturulamamıştır. Şiirsel anlatı, tekrarlanmalarla devam eder: “*Enki, kendisi için bir ağıt yaktı. Abzu'nun kralı Enki, yabancıymış gibi kentin dışında kaldı. Eşi, saf, şefkatli ve sadık ineği Damgalunna, göğsünde elleri, gözlerinde elleri çığlık atıyor, saçlarını tel gibi yolup acı bir ağıt yakıyordu.*” (Green, 1978: 128). Enki'nin kentinin dışında kaldığı vurgusu birkaç kez daha yapılmıştır. Metinde, tanrıçaların ağıtına yer verilmektedir. Metnin devamında, kutsal alanların, tanrıların kült objelerinin ve tapınak personellerinin uğradığı saldırıyı aktarmaktadır. Bu esnada, kentin koruyucu tanrılarının yıkımdan duyduğu üzüntü aktarılmaktadır (Green, 1978: 128).

Metne göre, kentin yıkımını Anu ve Enlil istemiştir. Yıkım fırtına biçimindedir. Kapılar teker teker kırılarak yok edilmiştir. Aslan yüzlü kapıların, tapınak arşivlerinin ve tapınak bekçilerinin yok edilişi ele alınmaktadır (Green, 1978: 134):

“Kükreyen bir fırtına onu bir pelerin gibi örttü, yayıldı üzerine çarşaf gibi. Eridu'yu bir pelerin gibi örttü, yayıldı üzerine bir çarşaf gibi. Kentte, öfkeli bir fırtına yankılandı... Eridu'da öfkeli bir fırtına yankılandı... Sesi bir kum fırtınasındaymış gibi sessizliğe boğuldu...İnsanları...Eridu bir kum fırtınasındaymış gibi sessizliğe boğuldu...halkı... Efendisi bir yabancıymış gibi dışında kaldı kentin... acıyla ağladı...Baba, Enki sanki bir yabancıymış gibi dışında kaldı kentin, ağladı acıyla. Kentinin zarar görmesine acıyla ağladı. Eşi, uçan bir kuş gibi terk etti şehri, Yüce Tapınağın annesi saf Damgalunna, kentini terk etti. Saf ayınlerin kentinde yerle bir oldu ayınler. İlahi ayınleri ayınlerin en yücesi olan kentin ayınleri değiştirildi. Eridu'da harabeye döndü her şey...”

¹⁴ <https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/inscriptions/2229567>

¹⁵ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.6>

Metnin son kısmında, övgüler ve ağıtlar yer almaktadır. Kentin yok edildiği, evlerin yıkıldığı ve törenlerin yapılamayacağı bilgisi yer almaktadır. Metne göre, Enlil, Sumer'e kötülük ederek onu tufanla harap etmiştir (Peled, 2015: 42). Ağıtta, kentin inşa süresi ile yıkılış süresi arasındaki farka değinilerek bir hesaplama yapılmaktadır. Ağıtın en sonunda, feryat eden ve üzülen krala karşı sabırlı olması gerektiği bilgisi yer almaktadır (Peled, 2015: 43). Fakat kralın kim olduğundan bahsetmez.¹⁶

Green, kralın İşme-Dagan ya da Larsa kralı Nur-Adad olabileceğini belirtmektedir (Green, 1978: 129). İşme-Dagan'a ait Enki'ye adanmış bir kraliyet ilahisinde, tanrı adına kutlama yaptığı bilgisi aktarılmaktadır. Metnin içerik ve karakteristik yapısı, ziyafet ve dua bölümüne benzemektedir. Kralın döneminde çok sayıda ilahinin bestelenmiş olduğu gerçeği göz önüne alındığında, metnin İşme-Dagan'a ait olması muhtemeldir. Fakat metnin, kraliyet ilahisi olduğunu gösteren bir kanıt yer almamaktadır. Ayrıca İşme-Dagan'ın Eridu'da yaptığı herhangi bir yenilenme faaliyetine ilişkin başka herhangi bir veri bulunmamaktadır. Green'e göre, Nur-Adad'ın hem arkeolojik hem de yazılı kaynaklarda yer alan kanıtları, Enki için Eridu'da bir tapınak inşa ettiği ve her sene inşaatın kutlandığını aktarmaktadır (Green, 1978: 129-30). Bu nedenle Nur-Adad tarafından yapılan inşaata bir gönderme olması söz konusudur.

Ağıt, yıkım gerçekleşip kent yeniden kısmen eski statüsüne kavuştuktan sonra, olayların unutulmaması adına yapılan bir hatırlatmadır. Bu hatırlatma, toplumun belleğinde yer alan bu sansasyonel yıkıma dair anıların korunmasını öncelik ederek toplumsal belleği canlı tutma amacı taşıyor olabilir. Ağıtların teolojik yönü, tanrıları sakinleştirmek, gelecekteki felaketi önlemek, yaşananları hatırlatmak ve bunları yeniden yaşamamanın önlemini almaktır.

2.5. Nippur Ağıtı

Nippur ağıtı, 12 kirugudan oluşmaktadır (Michalowski, 1989: 6). Metin, Nippur'da kaydedilmiştir. Üzücü bir tonlamayla başlayan ağıt, özellikle restorasyon kısmıyla beraber neşeli bir tonda bitmiştir (Heskett, 2011: 20). Açıkça acı çeken bir kent görüntüsü vardır. İşme-Dagan, Enlil'in emriyle restorasyon için seçilmiştir. Kral burada seçilmiş kurtarıcıdır ve bu ağıt yıkımdan en az 50 sene sonra kralın himayesinde yazılmıştır (Samet, 2014: 6).

¹⁶ <https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/inscriptions/2229567>

Nippur ağıtı, ağıt türü metinler içinde istisnadır. Metin, kült ağıtları ve kraliyet ilahisi tarzına benzemektedir (Samet, 2014: 5). Ağıtın ilk kısmı, tipik kent ağıtlarının yıkımına odaklanırken, ikinci kısmı İşme-Dagan'ın gerçekleştirdiği tapınağın restorasyonunu kapsamlı tanımını oluşturmaktadır. İşme-Dagan'ı tasvir eden sosyo-politik bir çalışmadır. Nippur'un seçilmiş kurtarıcısı, metnin daha uzun ve daha ayrıntılı kısmında kendisini övmektedir. Bu açıdan metinde kralın rolü merkezidir (Samet, 2014: 8). Ritüelleri gerçekleştiren de bizzat kendisidir. Metin, kraliyet meşruiyetinin siyasi çerçevesini oluşturmaktadır.

Bölümler arası benzerlik olmakla beraber metin, iki ana temaya ayrılmaktadır. Giriş kısmı kentin yıkımından bahsetmekle beraber, ikinci kısım kurtarıcı krala odaklanmaktadır.¹⁷ İkinci kısım, içerik olarak metinde daha fazla yer kaplayan kısımdır. Metin şiirsel bir dille yazılmıştır. Duygu ifadeleri yoğunudur. Ağıt ritüeller eşliğinde törende sunulma amacı taşımaktadır.

Kent ağıtı, açıkça bir sorgulama ile başlamaktadır. Bu sorgulama, ilahi terk ya da yıkıma değil, yeniden restorasyona odaklanmaktadır: “*Sığır ağılı en önde gelen ilahi güçler için inşa edildikten sonra nasıl perili bir yer haline geldi? Ne zaman restore edilecek? Bir zamanlar kaderin tuğlası nereye atılmıştı? Onun ilahi güçlerini kim dağıttı?*”¹⁸ Ağıt kentin boşalması, ayınların terk edilmesi ve Kara kafalıların çoğalamamasına odaklanmaktadır.

İkinci kirugu, tapınağa odaklanmaktadır. Tapınağın hem bir yapı olarak yıkılması hem de içeriğini oluşturan ekonomik, sosyal ve siyasi düzenin yıkılması söz konusudur. Bu kısımda da kara kafalılar ve onlara bahşedilenler vurgulanmaktadır “*Kendisinden önce gelen tüm ülkelerin gerçek tapınağı - doğru yolu seçen kara kafalı insanlar, efendilerinin onlara kızdığı ve öfkeyle yürüdüğü neyi bıraktılar?*”

Üçüncü ve dördüncü kirugu, yıkımın Enlil ve Enlil'in fırtınasından kaynaklandığını aktarmaktadır. Diğer ağıtlarla kıyaslandığında katliam ve yıkım tasvirleri ayrıntılı değildir. Tapınağın fiziksel ve sosyal işleyişine göndermeler bulunur. Tapınağın yıkımından kaynaklı hüznün, kral İşme-Dagan tarafından sonlandırılacağı tanrı tarafından müjdelenmiştir.¹⁹ Aynı

¹⁷ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.4#>; <https://cdli.ucla.edu/P469683>

¹⁸ <https://cdli.ucla.edu/P469683>

¹⁹ <https://cdli.ucla.edu/P469683>

zamanda sağ kalanlar, davullar eşliğinde ağıt yakmaktadır (Akkuş Mutlu, 2021: 29-30).

Beşinci kirugu, İşme-Dagan'ın restorasyonunu konu almaktadır: “*Orada kahraman İşme-Dagan'ın önünde durdu ve ona en değerli yeri, E-kur'u tamamen yeniden inşa etmesi emrini verdi! Kadim mülkünü restore etti! Enlil, İşme-Dagan'a ziggurat tapınağını restore etmesini, gün gibi parlamasını ve kürsüsü platformuna yerleştirmesini emretti!*”²⁰

Metin beşinci kirugu'dan on ikinci kirugu'ya kadar, kralın başarısını övmekte, kralı müjdelemekte ve tanrılarca seçilmişliğini vurgulamaktadır. Metinde, “*Her ne kadar Sumer ve Akad düşman tarafından lekelenmiş olsa da, daha sonra kalpler yatıştı, ruhlar sakinleşti! Böylece tüm büyük tanrıların merhameti vardı! Yorgunluğa gömülenleri gördüler ve onları oradan çıkardılar! Yıkılan kentinizi yeniden ayağa kaldırdılar!*”²¹ benzeri ifadeler sıklıkla vurgulanmaktadır. Bir törende seslendirildiği ve belki de canlandırıldığı anlaşılan metin, kral İşme-Dagan'ın bir propagandasıdır.

Bu ağıtta, İşme-Dagan ana kahramandır. Metin tam bir ritüel görünümündedir. Ritüel de krala odaklanmaktadır. Bu açıdan kentin restorasyonu değil, kralın lütfü, sonsuz egemenlik, başarı ve bolluk gibi kavramlar ön plandadır (Samet, 2014: 11).

2.6. Kiş Ağıtı

MÖ III. binyılın ortası ya da sonlarına tarihlenen metin, Nippur'da Ninurta tapınağına yakın bir yerde ele geçirilmiştir. Nippur'un en erken süreçte yaratılan ilk kent olduğu vurgusu yer almaktadır. Metin, bir ağıt metni değildir. Fakat tema ve içeriğin biçimlendirilmesi açısından ağıt türü metinlere benzer örnek teşkil etmektedir.

Öncelikle metin bir kozmogoniyle başlamaktadır. Nippur'da ilk yaratılışa dair atıflar yer alır. Tanrı Enki ve Ninhursag'a dair bilgiler yer almaktadır. Enki ve Ninhursag, eski bir Sumer yaratılış mitosunda geçmektedir. Dilmun'da geçen mitos Enki ve Ninhursag arasındaki ilişkiyi konu almaktadır. Enki, bu ilişkiden doğan tanrılar ve ürettiği bitkileri açgözlülükle tükettiği için Ninhursag tarafından terk edilir ve lanetlenir. Enki lanetlendiği için hastalanır ve ölmeye başlar. Daha sonra diğer tanrıların Ninhursag'ı ikna etmesiyle Enki iyileşir (Kramer, 1999: 107-10).

²⁰ <https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.2.4#>

²¹ <https://cdli.ucla.edu/P469683>

Eski bir yaratılış mitosuna atıfta bulunan Kiş ağıtında, yaratılış anlatısının ardından bir yıkımdan bahsedilmektedir. Yıkım, fırtına metaforuyla anlatılmaktadır. Kiş'in kutsal bölgelerinde fırtınanın şiddetlenerek kenti yıktığı bilgisi aktarılmaktadır. Ardından tanrı Ninurta'ya atıfta bulunulur. Metin oldukça kırıklıdır. Kiş kentinde meydana gelen felaketin boyutu metinde korunamamıştır. Fakat tanrıça Ninhursag, kenti terk etmiştir. Ninurta'nın bir müdahalesi sonrası Kiş kentine yeniden düzenin gelmesinden bahsetmektedir. Kentte her şeyin normale dönmesiyle Ninhursag, Kiş kentine geri dönmüştür.

Kentin kuruluşu ve yaşadığı güzel günler ifadesi yer almaktadır. Kırıklı kısımlarda, kentin başına gelen kötü olaylar yer alır. Bu, 'ele geçirildi, söküldü, dağıldı' ifadesiyle aktarılmıştır. Lisman, metindeki tanrıların diyalogları, yıkım ve şiddetin ve hemen bunların ardından yer alan ağıttan yola çıkarak metnin bir ağıt metni olabileceğini düşünmektedir (Lisman, 2016: 145-48). Fakat bu metinde açıkça bir düşman unsuru yer almaz. Kentte acı suların çoğalması, hemen peşinde meydana gelen yiyecek ve içecek kıtlığı ile kentin ve kent tapınağının terk edilmesi söz konusudur (Reid, 2022: 128). Espak ise metnin yaratılışa ilişkin Enki ve Ninhursag metnine benzer anlatım ve temaya sahip olduğundan bahsetmektedir (Espak, 2015: 210).

Sonuç

Eski Mezopotamya'da ağıt yakmak, kişisel ya da kolektif kayıplara üzülmeyle sınırlı değildi. Aynı zamanda işlevseldi. Öngörülebilir felaketleri engelleme amacı taşımaktaydı. Potansiyel olarak felaket olduğu düşünülen durumlarda, ağıtlara başvurulmaktaydı. Bu durum ağıtları, olası bir eskatolojik son ihtimaline karşı tarihsel gerçeklikten kurgulanmış metinler olduğunu göstermektedir. Kent ağıtları, anma amaçlı değildir. Gerçekleşmiş yıkıcı bir olayın kendisi baz alınarak, meydana gelebilecek gerçek bir olaya gönderme yapmaktadır. Yeniden yapılanmış bir kentin geçmişte nasıl yıkılıp yağmalandığına yapılan gönderme paradoks değil, potansiyeli vurgulamaktır.

MÖ III. binyılın sonunda Ur'un çöküşünün ardından yeniden yapılanma sürecinde, iç siyasette yeni paradigmlar ortaya çıkmıştı. Kralların görevleri arasında zayıflamış kentleri restore etmek de yer almaktaydı. Ardından gelen iktidar mücadelesinde yöneticiler, siyasi gücün yanı sıra dini otoritelerini de meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde birçok kent ağıtı

oluşturulmuştur. Bu açıdan kent ağıtları, kraliyet propagandasının ürünleridir.

Uruk ve Nippur ağıtları İşme-Dagan tarafından yazdırılmıştır. Bu belgeler, kralın kentin yıkılışından yaklaşık 50 yıl sonra yazdığı kendi propagandasıdır. İşme-Dagan'ın izinden giden İbbi-Sin de ikinci Ur ağıtı olarak bilinen Sumer ve Ur ağıtını yazdıran kraldır. Bir diğer kral Nur-Dagan'da benzer bir ideolojiyle Eridu'nun restore edilmesinden sonra yazdığı ağıtla kendi propagandasını yapmıştır.

Ağıtlarda yıkım kararını veren tanrılardır. Tanrıların insanları cezalandırma gerekçesi kendilerinin kurduğu düzenin sağlanamamasından kaynaklanmış olmalıdır. Fırtına, sel ve kükreme metaforuyla benzetilen yıkımın kararını Anu ve Enlil vermiştir. Bahsi geçen yıkım ve düzenin bozulması yalnızca fiziksel anlamda gerçekleşmemiştir. Halkın katledilmesi ya da eskiden krala sadık olan kimselerin düşmanla işbirliği yapması gibi sosyal hiyerarşi ve düzenin yıkılması metinlerde aktarılmıştır. Ağıtlarda ekonomik yıkılmaya da değinilmiştir. Tarım alanları, ahırlar, sulama alanları ve depolama alanlarının tahrip edilip yıkılması kenti meydana getiren ekonomik alt yapının yok olması demektir.

Tapınakların yıkılmasına genişçe yer verilmiştir. Kentin koruyucu tanrıları tapınakların yıkılmasının ardından kentleri terk etmiştir. Tanrıçalar ise ritmik, şiirsel ve tekrarlanmaların yer aldığı ağıtlar yakarak şehirde kalmıştır. Tanrının kentleri terk etmesi, ilahi terk motifidir. Ağıtlar ise bu motifin yer aldığı en eski belgelerdir.

Kentlerin yıkımı metaforik olarak geceye benzetilmiştir. Yalnızca Ur ağıtında yıkım gerçek zamanlı gece yaşanmıştır. Yıkımın ardından yapılan restorasyon, yeniden doğuşu sembolize etmektedir. Bu sembolizm metinlerin ana fikirleridir ve teolojik bir görüntüye sahip olsa da siyasidir.

Erken Dönem Sumer ağıtlarının sözlü versiyonlarının içeriği daha akıcıdır. Belirli bir ağıt her icra edildiğinde tekrarlanan belirli dizeler, pasajlar ve temalar aynı kalmış fakat zaman içinde kompozisyon değişmiştir. Kent ağıtlarının, sözlü ve yazılı tarih arasındaki ilişkide alışılmışın aksine içeriğin sözlü olarak geliştiği yazılı olarak ise fazla müdahaleye uğramadığı ve bu açıdan içeriksel özelliklerini kaybetmediği görülmektedir. Ağıtlar, enstrümanlar eşliğinde rahipler tarafından yapılsa da törensel bir amacı yoktur. Ağıtların icra edilmesi takvim dışı bir olaydır. Ağıtların icra edilmesini içeren hem takvimsel hem de takvim dışı ritüellerde, ağıtlar

genellikle tapınağın dışında, çoğunlukla da alaylar bağlamında gerçekleştirilirdi. Bundan dolayı geçiş ritüelleri, apotropaik ritüeller ya da inisiyasyon ritüelleri içerisinde yer almaktaydı. Ağıtlar, gelecek tarihler için kırılmadır. Ritüeller, enstrümanlar ve törenler eşliğinde gerçekleşen ağıtlar, ilahi iletişim, sözlü tanım gibi söylemsel özelliklere sahiptir. Söylemsel yapısı, duygu aktarımlı jest ve mimiklerin de eklenmesiyle duygusal katılıma neden olmakta, tüm katılımcılarda empati uyandırmaktadır. Performans amacı gösteren kanıtlarla beraber ağıtların, toplum belleğinde yer alması, edinen yerin sürekli olarak yinelenmesi böylece hem gelecek bir felakete karşı önlem olması beklenirken aynı zamanda toplumun yaşadığı trajediyi nesiller boyunca aktarmıştır.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ MUTLU, Suzan (2014), “Eski Mezopotamya’da Beddua ve Felaketlerden Korunma Ritüeli”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* 9, 280-93.
- AKKUŞ MUTLU, Suzan (2018), *Eski Mezopotamya’da Törenler*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- AKKUŞ MUTLU, Suzan (2021), “Eski Mezopotamya ve Anadolu’da Davul Çalma Geleneği: Sumer ve Hitit Örneği”, *Akademik MATBUAT*, 5.1, 25-42.
- ARBÖLL, Troels Pank (2020), *Medicine in Ancient Assur: A Microhistorical Study of the Neo-Assyrian Healer Kişir-Aššur*, Brill, London.
- ARTUN, Erman (2009), “Çukurova Ağıt Söyleme Geleneğinde Ölüm Dışı Söylenen Ağıtlar”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 01, 52-72.
- AYTAN, Arslan Ozan (2023), “Üçüncü Ur Hanedanlığı’nın Yıkılış Sürecinde Nüfus Baskısı, İklim Değişikliği ve Tahıl Kıtlığı”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 23.1, 179-94.
- BACHVAROVA, Mary (2008), “Sumerian Gala Priests and Eastern Mediterranean Returning Gods: Tragic Lamentation in Cross-cultural Perspective”, Ed. A. Suter, *Lament Studies in the Ancient Mediterranean and Beyond*, Oxford, Oxford University Press, 18-52.
- BELL, Catherine (1992), *Ritual Theory, Ritual Practice*, Oxford University Press, Oxford.
- BLACK, Jeremy (2004), *The Literature of Ancient Sumer*, Oxford University Press, Oxford.
- BRISCH, Nicole (2011), “Changing Images of Kingship in Sumerian Literature”, Ed. Karen Radner, Eleanor Rabson, *The Oxford Handbook of Cuneiform*

- Culture*, Oxford University Press, Oxford, 706-724.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199557301.013.0033>
- BULUT, Esra, KURT Mehmet (2020), “MÖ 3. ve 2. binyıllarda Mezopotamya’da Sulama Kanalları ve Toplumsal Yaşama Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30.2, 415-26. doi: <https://doi.org/10.18069/firatsbed.701578>.
- COHEN, Mark (1979), *Balag-compositions: Sumerian Lamentation Liturgies of the Second and First Millennium BC*, Undena Publ, USA.
- ÇAYIR, Murat (2020), “Eski Mezopotamya Mitolojisinde İnsanın Yaratılışı”, *Antropoloji*, 39, 98-102. doi: <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.684530>.
- DELNERO, Paul (2020), *How to do Things with Tears: Ritual Lamenting in Ancient Mesopotamia*, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Berlin.
- DEMİRCİ, Kürşat (2013), *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- ESPAK, Peter (2015), *The God Enki in Sumerian Royal Ideology and Mythology*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- FELD, Steven (1990), *Wept Thoughts: The Voicing of Kaluli Memories*, Slavica Publishers, Bloomington.
- FILARSKI, Wered (2017), “Lamentations: A Comparison between Mesopotamia and Judea”, *The Jewish bible quarterly*, 45, 87-98.
- FRAHM, Eckart (2010), “The Latest Sumerian Proverbs”, Ed. Sarah Melville, Alice Slotsky, *Opening the Tablet Box: Near Eastern Studies in Honor of Benjamin R. Foster*. Brill, London, s. 155-184. https://doi.org/10.1163/9789004186569_011
- FREUD, Sigmund. (1917), “Mourning and melancholia”, *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, 14, 237-258.
- GABBAY, Uri (2014), “The Balağ Instrument and its Role in the Cult of Ancient Mesopotamia”, Ed. J. Westenholz Goodnick, Y. Maurey, E. Seroussi, *Music in Antiquity The Near East and the Mediterranean*, De Gruyter Oldenbourg, 129-147.
- GABBAY, Uri (2021), “Defeat Literature in the Cult of the Victorious: Ancient Mesopotamian Sumerian City Laments”, Ed. Katherina Streit, Marianne Grohmann, *Culture of Defeat Submission in Written Sources and the Archaeological Record*, Proceedings of a Joint Seminar of the Hebrew University of Jerusalem and the University of Vienna, October 2017, Gorgias Press. USA, 121-138. <https://doi.org/10.31826/9781463241889-008>

- GREEN, M. W. (1978), "The Eridu Lament", *Journal of Cuneiform Studies*, 3, 30, 127-167. <https://doi.org/10.2307/1359696>
- GREEN, M. W. (1984), "The Uruk Lament", *Journal of the American Oriental Society*, 104, 2, 253-279. <https://doi.org/10.2307/602171>
- HALLORAN, John (2006), *Sumerian Lexicon Version 3.0*. Logogram publishing.
- HESKETT, Randall (2011), *Reading the Book of Isaiah: Destruction and Lament in the Holy Cities*, Springer.
- JACOBS, John (2016), "The City Lament Genre in the Ancient Near East", Ed. Mary Bachvarova, Dorata Dutsch, Ann Suter, *The Fall of Cities in the Mediterranean*, Cambridge University Press, Cambridge, 13-35. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139424387.004>
- JACOBSEN, Thorkild (1939), *The Sumerian King List*, Michigan: Cushing-Malloy Inc.
- JAQUES, Margeret (2011), "Metaphern als Kommunikationsstrategie in den mesopotamischen Bußgebeten an den persönlichen Gott. (2011)", Ed. Jaques Margaret, *Klagetraditionen: Form und Funktion der Klage in den Kulturen der Antike*. Fribourg: Orbus Biblicus et Orientalis, Fribourg: Orbus Biblicus et Orientalis, 3-20.
- KILIÇ, Yusuf, ESER, Elvan (2022), *Nuh Tufanı Yazılı Kaynaklar Işığında Mukayeseli Tufan Olayı*. İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- KRAMER, Samuel Noah (1940), *Lamentation Over the Destruction of Ur*, University of Chicago Press, Chicago.
- KRAMER, Samuel Noah (1967), "Reflections on the Mesopotamian Flood: the Cuneiform Data New and Old", *Expedition* 9, 4, 12-19.
- KRAMER, Samuel Noah (1999), *Sumer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- KRUGER, Paul (2012), "Disaster and the topos of the World Upside Down. Selected Cases from the Ancient Near Eastern World" Ed. Angelika Berlejung, *Disaster and Relief Management/Katastrophen und ihre Bewältigung*, Mor Siebeck, Münster, 391-424.
- KUTSCHER, Raphael (1975), *Oh angry sea: The history of a Sumerian congregational lament= A-ab-ba hu-luh-ha*. Yale University Press, New Haven.
- LAMBERT, Wilfred (2013), *Babylonian Creation Myths*. Indiana: Eisenbrauns.
- LENZI, Alan (2010), "Invoking the God: Interpreting Invocations in Mesopotamian Prayers and Biblical Laments of the Individual", *Journal of Biblical Literature*, 129, 2, 303-315. <https://doi.org/10.2307/27821021>

- LENZI, Alan (2015), “The language of Akkadian prayers in Ludlul bēl nēmeqi and its significance within and beyond Mesopotamia” Ed. Robert Rollinger, Erik van Dongen, *Mesopotamia in the Ancient World: Impact, Continuities, Parallels*, Ugarit Verlag, Münster, 67-105.
- LISMAN, Jan (2016), “The Barton Cylinder: A Lament for Keš?” *Jaarbericht van het Vooraziatisch-Egyptisch Gezelschap Ex Oriente Lux*, 46, 145-178.
- LOISEL, Anne-Caroline Rendu (2020), “From Landscape to Ritual Performances: Emotions in Sumerian Literature”, Ed. Shih-Wei Hsu, Jaume Llop Rauda, *The Expression of Emotions in Ancient Egypt and Mesopotamia*, Brill, Leiden, 283-305. https://doi.org/10.1163/9789004430761_014
- LÖHNERT, Anne (2011), “Manipulating the Gods: Lamenting in Context”, Ed. Karen Radner, Eleanor Rabson, *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*, Oxford University Press, Oxford, 402-417.
- MASALCI ŞAHİN, Gülgüney (2018), *Hititlerde Müzik, Müzik Aletleri ve Müzisyenler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- MICHALOWSKI, Piotr (1989), *The Lamentation over the Destruction of Sumer and Ur*, Eisenbrauns, Winona Lake.
- MIRELMAN, Sam (2021), “Lament and Ritual Weeping in the “Negative Confession” of the Babylonian Akītu Festival”, *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 21, 1, 42-74. <https://doi.org/10.1163/15692124-12341318>
- NAİBOĞLU, Nihan (2019), “Kentleşmenin Kökeni Mezopotamya’da İlk Kentler” *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3.20, 211-224.
- NOMER, Naciye Zeynep, SEVGİ, Ece (2023), “Ağı ve Ağu Sözcüklerinin Yöresel Bitki Adlarında Kullanımının Değerlendirilmesi”, *Avrasya Terim Dergisi*, 11.3, 109-123.
- ÖZDOĞAN, Mehmet (2006), “Büyük Sırrın Arkeolojik Keşfi: Nuh Tufanı” *Atlas Dergisi*, 157, 58-73.
- PELED, Ilian (2015), “A New Manuscript of the Lament for Eridu”, *Journal of Cuneiform Studies*, 67, 39-43. <https://doi.org/10.5615/jcunestud.67.2015.0039>
- PETTER, Donna Lee (2011), *The Book of Ezekiel and Mesopotamian City Laments*, Academic Press, Göttingen.
- PRINSLOO, Gert T.M. (2013), “Suffering Bodies – Divine Absence: Towards a Spatial Reading of Ancient Near Eastern Laments with Reference to Psalm 13 and An Assyrian Elegy”, *Old Testament Essays*, 26, 777-806. <https://doi.org/10.17159/2312-3621/2015/v28n3a13>

- PROPP, Vladimir (1984), *Theory and History of Folklore*, University of Minnesota Press, Minnesota.
- REID, Nicholas (2022), *Prisons in Ancient Mesopotamia: Confinement and Control Until the First Fall of Babylon*, Oxford University Press, Oxford.
- SAMET, Nili (2014), *The Lamentation over the Destruction of Ur*. Eisenbrauns Press, Winona Lake.
- SOOHOO, Anthony (2019), *Violence against the Enemy in Mesopotamian Myth, Ritual, and Historiography*, Basılmamış Doktora Tezi, New York University Study of the Ancient World, New York University.
- STEINERT, Ulrike (2020), “Pounding Hearts and Burning Livers: The “Sentimental Body” in Mesopotamian Medicine and Literature”, Ed. Shih-Wei Hsu, Jaume Llop Rauda, *The Expression of Emotions in Ancient Egypt and Mesopotamia*, Brill, Leiden, 410-469. https://doi.org/10.1163/9789004430761_018
- SÜNBL, Nazan (2024), “Eski Mezopotamya’da İki Kült Sanatçısı: Assinnu ve Kurgarru”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 43.76, 23-45. <https://doi.org/10.35239/tarihastirmalari.1420145>
- TOLBERT, Elizabeth (2008), “Voice, Metaphysics, and Community: Pain and Transformation in the Finnish-Karelian Ritual Lament”, Ed. Sarah Coakley, Kay Kaufman Shelemay, *Pain and Its Transformations: The Interface of Biology and Culture*, Harvard University Press, Harvard, 147-165. <https://doi.org/10.4159/9780674271531-018>
- VELDHUIS, Niek (2021), *Religion, Literature, and Scholarship: The Sumerian Composition Nanše and the Birds: With a Catalogue of Sumerian Bird Names*, Brill, Leiden.
- WILCE, James (2005), “Traditional Laments and Postmodern Regrets”, *Journal of Linguistic Anthropology*, 15, 60-71.
- ZIEGLER, Nele (2011), “Music, the Work of Professional”, Ed. Karen Radner, Eleanor Rabson, *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*, Oxford University Press, Oxford, 288-313.

Çevrim İçi Kaynaklar

- The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, (1920-):
<https://isac.uchicago.edu/research/publications/chicago-assyrian-dictionary>
- The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (1974-)
<https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.6.2#>
- The Open Richly Annotated Cuneiform Corpus (2007-)
<https://oracc.museum.upenn.edu/>

ESKİ MEZOPOTAMYA KAYNAKLARINDA
KENT AĞITLARI

The Pennsylvania Sumerian Dictionary (1974-)
<https://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>.
The Cuneiform Digital Library Initiative (1998-)
<https://cdli.mpiwg-berlin.mpg.de/>